

Η περιοχή του Ωραιοκάστρου κατά την αρχαιότητα

Δρ Κώστας Σουέρεφ, αρχαιολόγος

Ο Λόφος Ωραιοκάστρου από νοτιοδυτικά (φωτ. 1994).

1. Στοιχεία του χώρου

Η περιοχή του Ωραιοκάστρου, στα βορειοδυτικά της Θεσσαλονίκης, ορίζεται: (α) Βόρεια, από υψώματα μέχρι 500 μ., που είναι βορειοδυτικές απολήξεις του ορεινού όγκου του Χορτιάτη, του αρχαίου Κισσού. (β) Νότια, από το βορειοανατολικό τμήμα του Θερμαϊκού Κόλπου, του αρχαίου Θερμαίου. (γ) Ανατολικά, από το χαμηλό άνοιγμα που διαμορφώνουν οι καθοδικές παρυφές του όγκου του Χορτιάτη, οι οποίες ακολουθώντας τον άξονα της οδού Λαγκαδά στενεύουν προς το Δερβένι, δηλαδή στα όρια Αμπελοκήπων, Νεάπολης, Σταυρούπολης, Ευκαρπίας, Πολίχνης. (δ) Δυτικά, από τον κάτω ρου του Γαλλικού ποταμού, του αρχαίου Εχέδωρου. Η περιοχή του Ωραιοκάστρου ανήκε στο νοτιοδυτικό τμήμα της αρχαίας Μυγδονίας, που άρχιζε από την ανατολική όχθη του Αξιού ποταμού, στα όρια του σημερινού Νομού Θεσσαλονίκης, εκτεινόταν στα πεδινά των λιμνών Κορώνειας και Βόλβης και κατέληγε στον Στρυμονικό Κόλπο ή Κόλπο Ορφανού. Γνωστές αρχαίες πόλεις στην ευ-

ρύτερη περιοχή ήταν η Χαλάστρα, η Λητή, η Θέριμη, η Σίνδος και πιθανόν η Πύλωρος¹.

1.1. Μυθολογία και γραπτές πηγές

Τα αρχαία τοπωνύμια που συνδέονται με την περιοχή του Ωραιοκάστρου παραπέμπουν σε μύθους, τα χρονικά όρια των οποίων είναι ρευστά, όπως αβέβαιη παραμένει η γεωγραφική τοποθέτησή τους. Στην Ιλιάδα, για παράδειγμα, ο Όμηρος κατατάσσει ανάμεσά στους συμμάχους των Τρώων τους Παίονες από την Αμυδώνα και τους τόπους του πλατύρροου Αξιού, τον οποίο λάτρευαν ως θεό². Τους Παίονες συσχετίζει με την Αμυδώνα, που ίσως ήταν οικιστικό κέντρο τους, με τον Αξιό ποταμό και με κάποιον αρχηγό, τον Πυραίχημ (πύρινη αιχμή βέλους), το όνομα του οποίου συγγενεύει με τον χαρακτηρισμό *αγκυλότοξοι* (οι έχοντες καμπύλα τόξα) των Παίωνων πολεμιστών. Η παρουσία επώνυμων Παίωνων της αριστοκρατίας μεταξύ των πολεμιστών δηλώνει γόνους από τοπικούς άρχοντες, οι οποίοι χάθηκαν στη

¹ F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, BCH Suppl. XVI, Athènes-Paris 1988, σσ. 185-226. M. Girtzy, *Historical Topography of Ancient Macedonia*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 190-214.

² *Ιλιάδα*, Β' 848-850.

μάχη από τα όπλα του Αχιλλέα και του Πατρόκλου³. Ο Πυρραίχμης, ο Αστεροπαίος, ο Απισάων, ο Θεροσίλοχος, ο Αστύπυλος, ο Μνήσος, ο Οφελέστης, ο Θράσιος (το θρ- όπως Θράκη και Τροία), ο Μύ(γ)δων (ίσως από αυτόν με τη φρυγική ρίζα *μυ-* πήρε το όνομά της η Μυγδονία) και ο Αίνιος (ίσως από αυτόν με τη θρακική ρίζα *αιν-* πήρε αρχικά το όνομά της η Αίνεια) αντιστοιχούν μάλλον σε περιοχές προέλευσης που είχαν στον έλεγχο τους οι Παίονες, γειτονικές μεταξύ τους, πιθανότατα από τον Αξιό μέχρι το Μεγάλο Έμβολο (Αίνεια). Σε κάθε περίπτωση, οι Παίονες φαίνεται ότι είχαν τον έλεγχο των περιοχών με επίκεντρο τον κάτω ρου του Αξιού μέχρι τον 6ο αι. π.Χ., αν συνυπολογίσουμε τη διάλυση των Παϊόνων περί το 510 π.Χ. από τους Μακεδόνες, οι οποίοι από τη Μακεδονίδα στην Πιερία επεκτάθηκαν στη Βοττία (σημερινή Ημαθία) μέχρι τον Αξιό ποταμό.

Μια άλλη πιθανή σχέση σε επίπεδο μυθολογίας συνάγεται από τη φανταστική μετάβαση της Ήρας από τον Όλυμπο στην Ίδα της Τροίας, ακολουθώντας την υπαρκτή ναυτική και χερσαία διαδρομή: Πιερία, Ημαθία, Άθως. Αν η Αμυδώνα των Παϊόνων έχει κοινή ετυμολογία με την Ημαθία (Αμαθία), το *a-ma-to-wo* της Γραμμικής γραφής Β, και πιθανόν με τη Μεθώνη και κοινή σημασία τις εκτεταμένες αμμώδεις προσχώσεις των ποταμών Αλιάκιονα, Λουδία, Αξιού και Εχέδωρου, μεταξύ Ολύμπου και Χαλκιδικής, τότε η περιοχή του Ωραιοκάστρου υπαγόταν στον ίδιο χώρο⁴. Επίσης, τα δυτικά όρια της περιοχής του Ωραιοκάστρου συμπίπτουν με τις ανατολικές όχθες του Εχέδωρου ποταμού, ο οποίος αναφέρεται σε εκδοχές μύθων με τον Ηρακλή εναντίον του Κύκνου, γιου του θεού Άρη, και με τον Ηρακλή εναντίον του Λυκάονα, αδελφού του Κύκνου, βασιλιά των βόρειων γειτόνων τους, των Κρηστώνων⁵. Οι συγκρούσεις αυτές του Ηρακλή με άλλα πρόσωπα του μύθου, που θεωρούνται εγχώρια, αντικατοπτρίζουν και την υπαγωγή της ευρύτερης περιοχής στην ακτινοβολία του πανελληνίου ήρωα, μυθικού προπάτορα των βασιλιάδων της Μακεδονίας.

Σύμφωνα με μια διαδεδομένη άποψη που βασίζεται και στον Ηρόδοτο, οι Θράκες ήταν πολυπληθείς και κατοικούσαν μεταξύ του Ολύμπου και της Μαύρης Θάλασσας⁶. Η εξάπλωση της επικράτειας του Μακεδονικού βασιλείου από τον Όλυμπο μέχρι τον Στρυμόνα, από τον 6ο έως τον 4ο αι. π.Χ., για την ακρίβεια έως τα χρόνια του Φιλίππου, περιόρισε το τοπικό υπόστρωμα των *Θρακών*, που είχαν ένα γενικό και αόριστο όνομα, αλλά συγκρατούσαν και παλαιότερες ονομασίες, όπως Μύγδονες και Μυγδονία, Σίνδος, Αίνεια, Κρουσαίοι και Κρουσίδα. Σε αυτό το *θρακικό* περιβάλλον ενέπιπταν και οι κάτοικοι της ανατολικής όχθης του χρυσοφόρου ποταμού Εχέδωρου (που έχει δώρα) της περιοχής του Ωραιοκάστρου, οι οποίοι μετά το πέρας των Περσικών Πολέμων αποτελούσαν ζωτικό τμήμα της Μακεδονίας.

Εξάλλου, από τον Ηρόδοτο, με αφορμή τις μετακινήσεις του

στρατού του Ξέρξη εναντίον των Ελλήνων, έχουμε ενδιαφέρουσες πληροφορίες αναφορικά με τις χερσαίες και τις ναυτικές διαδρομές, οι οποίες αγγίζουν και την περιοχή του Ωραιοκάστρου. Συγκεκριμένα, ο στόλος του Ξέρξη το 480 π.Χ. πλέοντας από την Παλλήνη και την Κρουσίδα στρατοπέδευσε στα παράλια του Θερμαϊκού Κόλπου και της Μυγδονίας, όπου βρισκόνταν οι πόλεις Θέρμη και Σίνδος και επίσης η Χαλάστρα, προς τον Αξιό⁷. Στη συνέχεια, ο Ξέρξης με το πεζικό του από την Άκανθο πορεύθηκε, με απώλειες στις καμήλες που κουβαλούσαν τρόφιμα και τις οποίες κατασπάραιζαν λεοντάρια τις νύκτες, βόρεια των λιμνών Βόλβης και Κορώνειας μέχρι τον Εχέδωρο ποταμό, στη χώρα των Κρηστώνων, και από εκεί κατέβηκε στις εκβολές κοντά στο τότε ελώδες Δέλτα του Αξιού⁸. Ο Ξέρξης έφθασε στη Θέρμη και στρατοπέδευσε στα παράλια, από τη Θέρμη και τη Μυγδονία μέχρι τον Λυδία (Λουδία) ποταμό και τον Αλιάκιονα, οι οποίοι πριν από τις εκβολές ένωναν τις ροές τους. Ήταν δε τόσο πολλοί οι ξένοι στρατιώτες, ώστε ο Εχέδωρος στέρεψε για να τους ξεδιψάσει⁹.

Επομένως, η περιοχή του Ωραιοκάστρου ήταν ασφαλώς στο τμήμα της παραθερμαϊκής ζώνης, στο οποίο είχαν εγκατασταθεί ο στρατός της Ήρας και τα πληρώματα των πλοίων των Περσών, ανατολικά της Χαλάστρας και των εκβολών του Αξιού και του Εχέδωρου, κοντά στη Σίνδο και στη Θέρμη. Γνωρίζουμε ότι τα χρόνια εκείνα (491-479 π.Χ.) οι Μακεδόνες είχαν συνάψει επαχθή συμφωνία με τους Πέρσες, πλήρωναν αργυρά νομίσματα σε φόρους και ανέχονταν την πολεμική τους παρουσία. Ωστόσο, ο Αλέξανδρος Α', βασιλιάς της Κάτω (παράλιας) Μακεδονίας, ολυμπιονίκης δρομέας το 426 π.Χ., έδινε πληροφορίες στους Έλληνες για τις κινήσεις των Περσών και τους παρείχε ξυλεία για ναυπηγική. Γι' αυτό και πήρε τον τιμητικό χαρακτηρισμό *Φιλέλλην*.

2. Τα χρόνια των Μυκηναίων

Στη λεγόμενη εποχή του χαλκού (3000-1100 π.Χ.) η ζώνη μεταξύ των ποταμών Αξιού, Γαλλικού και Ανθεμούντα, η οποία βρέχεται από τα νερά του Θερμαϊκού Κόλπου και στην οποία ανήκει και η περιοχή του Ωραιοκάστρου, χαρακτηρίζεται από μια οικιστική άνθηση. Νέες θέσεις κατοικούνται κοντά στον κάτω ρου των ποταμών και στις εκβολές τους. Ακόμη και σήμερα αναγνωρίζονται οικισμοί αυτής της εποχής με τη μορφή της τούμπας, που σχηματίστηκαν από τη συσσώρευση θεμελίων και ερειπίων διαφόρων φάσεων. Οι οικισμοί βρίσκονταν σε επιλεγμένα ασφαλή κατά το δυνατόν σημεία, από τα οποία ήταν προσιτή η παράλια και ο έλεγχος σε ναυτικές και χερσαίες προσβάσεις.

2.1. Νέες παραγωγικές δραστηριότητες

Η νέα αυτή πραγματικότητα, η οποία εντάθηκε προς την ύ-

3 Βλ. σχετικά Κ. Σουέρεφ, «Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας για τον Θερμαϊκό Κόλπο και τις γειτονικές περιοχές» στο *Μύθος. Μνήμη Ι. Βοκοπούλου*, ΥΠΠΟ-ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 469-487. Του ίδιου, «Σχέσεις με το Νερό. Η Τομή της Θεσσαλονίκης ως αφορμή» στο Κ. Σουέρεφ, (επιμ.), *Υδάτινες Σχέσεις, Το νερό ως πηγή ζωής κατά την αρχαιότητα*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 17-37.

4 Πρβ. Σουέρεφ, «Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας», ό.π., σσ. 473-474.

5 Απολλόδορος ΙΙ, 114. Ευριπίδης, *Άλκηστις*, 499 κ.εξ. Πρβ. Κ. Σουέρεφ, «Εισαγωγή στους μύθους της αρχαίας Μακεδονίας και της Χαλκιδικής», στο Δ. Μήττα, *Μύθοι της Αρχαίας Μυθολογίας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2006, σ. xxvi.

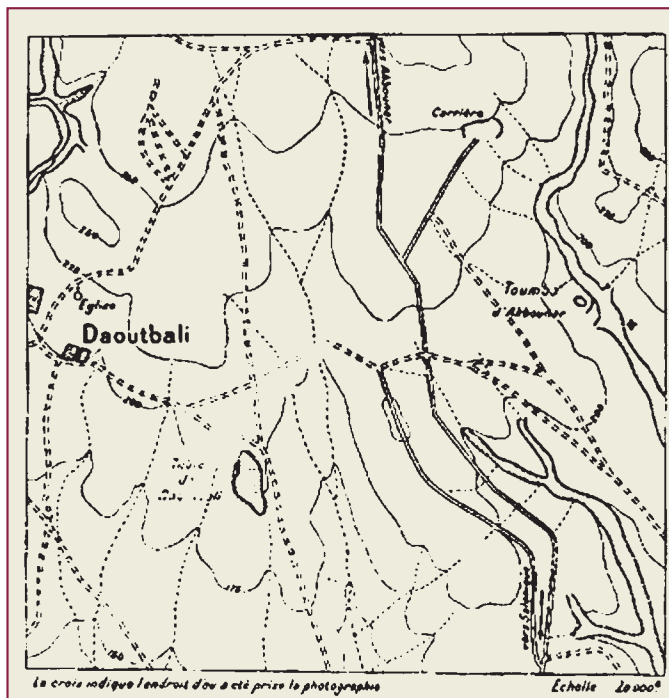
6 Ηρόδοτος, Ι. 3.

7 Ηρόδοτος, VII. 123.

8 Ηρόδοτος, VII. 124-125.

9 Ηρόδοτος, VII. 127.

Εικ. 1. Χάρτης από τον Rey (1921: 111 Fig. 90) με την Τούμπα Ακμπουνάρ ή Ασπρόβρουση και την Τράπεζα Νταούντ Μπαλί στην περιοχή του Ωραιοκάστρου.

στερη εποχή του χαλκού (1500-1100 π.Χ.), στα χρόνια των Μυκηναίων, εξηγείται με την εκτεταμένη εμφάνιση της μεταλλουργίας και της μεταλλοτεχνίας, καθώς και με την κυκλοφορία ιδίως του χαλκού στο Βόρειο Αιγαίο και στη Χερσόνησο του Αίμου. Ήδη από τα μέσα της 3ης χιλιετίας γινόταν εκμετάλλευση κοιτασμάτων του χαλκού της Χαλκιδικής¹⁰. Τα εργαλεία, πελέκες και σμίλες, από τα Πετράλωνα Χαλκιδικής¹⁰, από κράμα χαλκού και αρσενικού (ο κασσίτερος χρησιμοποιήθηκε αργότερα), επιβεβαιώνουν την πρόωμη εκμετάλλευση του χαλκού και τη γνώση της τεχνολογίας στον ευρύτερο γειτονικό χώρο.

Κατά την εποχή του χαλκού, οι παραδοσιακές δραστηριότητες, που είχαν ξεκινήσει στην Κεντρική Μακεδονία από τα νεολιθικά χρόνια (6000-3000 π.Χ.) σε γόνιμες κοιλάδες και πεδιάδες, όπου υπήρχαν αγροτικές καλλιέργειες (σιτηρά κ.ά.) και έβρισκαν εξημερωμένα ζώα (αγοπρόβατα, βοοειδή, χοίροι), εξειδικεύτηκαν, αλλά παρέμεναν ουσιαστικοί πυλώνες της οικονομίας. Γεωργοί και κτηνοτρόφοι επάνδρωναν τους νέους οικισμούς, αλλά και με την προοπτική που άνοιγαν και νέα επαγγέλματα, συνδεδεμένα με τις ανταλλαγές του περισσεύματος των προϊόντων, σε συνδυασμό με τις νέες δραστηριότητες, οι οποίες είχαν ως αιτία ύπαρξής τους κυρίως τον χαλκό και τον χρυσό. Αρχισαν, έτσι, να διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις μιας διαφορετικής ανάπτυξης, που συνδεόταν με την ανίχνευση και την κατεργασία των μετάλλων, με τα εργαστήρια και με τη διακίνηση είτε του ίδιου του μεταλλεύματος είτε των παραγώγων της επεξεργασίας του.

Μας διαφεύγει πότε ξεκίνησε η εκμετάλλευση του χρυσού στον ευρύτερο γειτονικό χώρο. Χρυσά ελάσματα σε σχήμα περιάπτου (φυλακτού που αναγράφεται) ή δακτυλιδιού βρέθηκαν στην Αρραβησό Γιαννιτσών¹¹, σε οικισμό που χρονολογείται στα τέλη της νεότερης νεολιθικής εποχής (π. 3000 π.Χ.). Δεν αποκλείεται να είχαν περισυλλέξει τον χρυσό στις αποθέσεις του χρυσοφόρου ποταμού Εχέδωρου, που πήγαζε από το όρος Δύσωρον, όπου και τα κοιτάσματα, και να είχαν επεξεργαστεί τα αντικείμενα σε εργαστήρια της περιοχής.

2.2. Οικισμοί

Οι οικισμοί που οργανώθηκαν στον κάτω ρου των ποταμών Αξιού, Εχέδωρου και Ανθεμιούντα, καθώς και παραπλήσια, διακρίνονταν για το διαφορετικό μέγεθός τους. Σε κάθε περίπτωση, η μακροχρόνια παρουσία τους στην ανατολική παραθερμαϊκή ζώνη φανερώνει τον ενεργό ρόλο τους στις επαφές ανάμεσα σε κοινότητες και στην οικονομική κινητικότητα και διακαώνει την αρχική επιλογή τους.

Μεγάλες γνωστές θέσεις της εποχής του χαλκού, όπως η Τούμπα του Καστανά, η Διπλή Τράπεζα της Αγγιάλου, η Τούμπα της Θεσσαλονίκης και η Τούμπα Γόνα, διασφάλιζαν για τους κατοίκους τους τις επαφές, με κυρίαρχο άξονα τα μέταλλα και την ανάπτυξη οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων. Οικισμοί όπως η Τούμπα του Λαχανόκηπου, η Τούμπα Ασπρόβρουση Ωραιοκάστρου και η Τούμπα Αγγελάκη, που εδραιώθηκαν κατά την ύστερη εποχή του χαλκού, οπότε η κυκλοφορία των μετάλλων συμπλήρωνε οργανικά τη γεωργία και την κτηνοτροφία, ενίσχυσαν και προώθησαν την οικιστική και οικονομική κατάσταση που υπήρχε. Διαμορφώθηκαν με τον τρόπο αυτόν τα συστήματα εκείνα που οδηγούσαν σε μια λειτουργική ιεράρχηση οικισμών –κατ’ αναλογία μιας πρόωμης μορφής κοινωνικής διάκρισης των κατοίκων– και σε πρωτοκρατικές συσπειρώσεις. Οι ομάδες οικισμών σε κάθε περιοχή είχαν σχετική επάρκεια στα πρωτογενή προϊόντα της γης, μπορούσαν να διαχειριστούν τα περισσεύματά τους και τα δευτερογενή προϊόντα τους (π.χ. τυροκομικά, λάδι, κρασί), ενώ αποκτούσαν ή και κατασκεύαζαν αγροτικά εργαλεία και όπλα από χαλκό (σε κράμα με κασσίτερο).

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται δύο αρχαίες θέσεις της περιοχής του Ωραιοκάστρου: ο οικισμός στην Τούμπα Ασπρόβρουση και ο οικισμός στην κορυφή του Λόφου Ωραιοκάστρου.

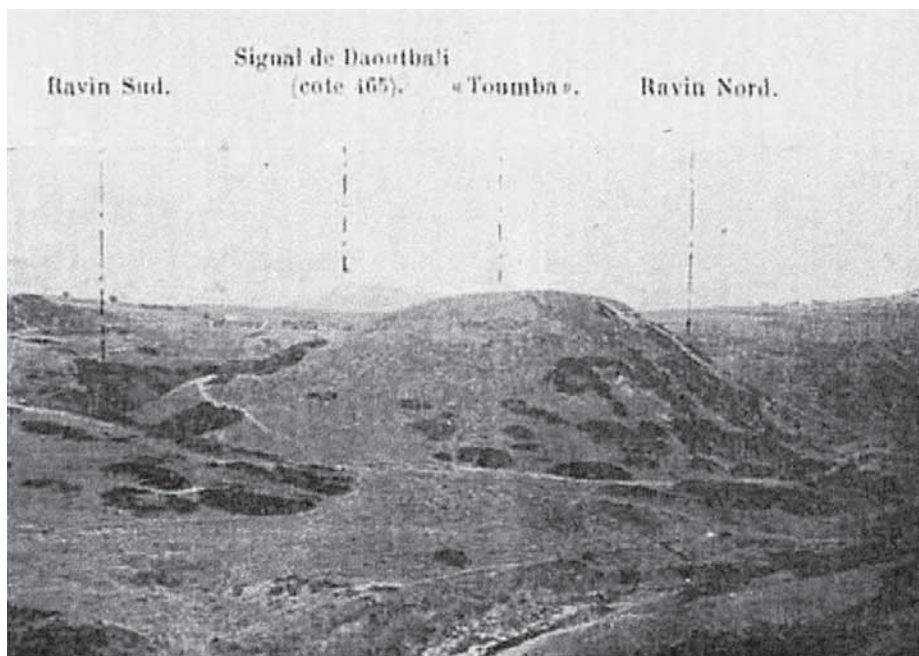
2.3. Η Τούμπα Ασπρόβρουση

Η Τούμπα Ασπρόβρουση, γνωστή από το 1917 ως Τούμπα Ακμπουνάρ, εντοπίστηκε από τις στρατιωτικές δυνάμεις των

10 Δ.Β. Γραμμένος-Ι. Τζαχλιή-Ε. Μάγνου, «Ο θησαυρός των Πετράλων της Χαλκιδικής και άλλα χαλκίνα εργαλεία της ΠΕΧ από την ευρύτερη περιοχή», ΑΕ 1994, σ. 75 κ.ε.

11 Δ. Γραμμένος, «Η Νεολιθική εποχή στη Βόρεια Ελλάδα», στο *Αρχαία Μακεδονία*, Κατάλογος έκθεσης στην Αυστραλία, ΥΠΠΟ-ICOM, Αθήνα 1988, σσ. 120-121.

Εικ. 2. Η Τούμπα Ακμπουνάρ ή Ασπρόβρυση από νοτιοανατολικά, σε φωτογραφία του Rey (1921: 112 Fig. 91).

Γάλλων και των Άγγλων, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου¹² (Εικ. 1-2). Σύμφωνα με τα στοιχεία του Rey¹³, η θέση της Τούμπας Ακμπουνάρ ή Ασπρόβρυση βρισκόταν περίπου 1600 μ. νοτιοανατολικά από το παλιό χωριουδάκι Ακμπουνάρ και σε ίση απόσταση ανατολικά από την παλιά εκκλησία του χωριού Νταούντ Μπαλί, στα βόρεια της ταυτώνιμης Τράπεζας. Η θέση της είναι στα νοτιοανατολικά όρια του νεότερου οικισμού. Το υψόμετρο στην κορυφή της Τούμπας από την επιφάνεια της θάλασσας φθάνει π. 200 μ. Ο οικισμός οργανώθηκε επάνω σε ένα φυσικό έξαγμα, στο βάθος ενός φαραγγιού. Ο γήλοφος π. 6 μ. ορίζεται ανατολικά από ένα κύριο ρέμα, βόρεια και νότια από δύο μικρότερα, ενώ βορειοδυτικά συνδέεται με την πεδιάδα. Η κορυφή, με ελαφριά κλίση προς τα δυτικά, σχηματίζει ένα πλάτωμα μήκους 43 μ. με μεγαλύτερο εύρος 26 μ. Οι αρχαίες επιχώσεις που σώζονται ανήκουν σε κατάλοιπα ενός μικρού οικισμού. Τα θραύσματα κεραμικής, από χειροποίητα αγγεία κυρίως τοπικά και λίγα μυκηναϊκά που περισυλλέχθηκαν, χρονολογούν τον οικισμό στην ύστερη εποχή του χαλκού (1500-1100 π.Χ).

Ο αρχαιολογικός χώρος της Τούμπας Ασπρόβρυση ξεχωρίζει σήμερα στα ανατολικά των Σχολών ΟΑΕΔ, ανάμεσα στα ρέματα. Ένα ασβεστοποιείο από τη δεκαετία του '70 επιβαρύνει τους νοτιοδυτικούς πρόποδες και τον ζωτικό χώρο του αρχαίου οικισμού.

Οι κάτοικοι της εποχής του χαλκού της Τούμπας Ασπρόβρυση καλλιεργούσαν τα πεδινά και έβοσκαν τα κοπάδια τους στη γύρω περιοχή. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υστεροελλαδική κεραμική των μυκηναϊκών χρόνων, που σε μικρά βέβαια ποσοστά συγκεντρώνεται στην επιφανειακή κεραμική του ανεξερευνητού σε βάθος οικισμού. Τα χρόνια εκείνα (1500-1100 π.Χ.) η διείσδυση μυκηναϊκής κεραμικής στους διάσπαρτους οικισμούς της παραθαλασσιακής ζώνης, όπως στον Καστα-

νά, στην Άσσηρο, στον Λαχανόκηπο, στον Πεντάλοφο, στην Τούμπα Θεσσαλονίκης και στην Ασπρόβρυση Ωραιοκάστρου, σήμαινε κάποιο είδος ανταλλαγών με τους ναυτικούς της Κεντρικής και Νότιας Ελλάδας και προπαντός με φορείς ενός άλλου πολιτισμικού ορίζοντα με συγκεντρωτικό σύστημα εξουσίας, το οποίο εξέφραζαν τα μυκηναϊκά ανάκτορα. Αντίθετα, κατά τα χρόνια των Μυκηναίων, η πρόωμη μορφή κοινωνικής ιεράρχησης στην περιοχή του Ωραιοκάστρου δηλώνεται πιθανότατα στο κέντρο του οικισμού σε τούμπα, όπου, έχοντας υπόψη και περιπτώσεις μεγαλύτερων οικισμών στους οποίους έγιναν ανασκαφές, όπως στον Καστανά, στην Άσσηρο και στην Τούμπα Θεσσαλονίκης, συγκεντρώνονταν αποθήκες με αγροτικά προϊόντα και προφανώς οι κατοικίες των οικογενειών από τους τοπάρχες, που εξουσίαζαν τα χωράφια και την παραγωγή, και από τους διαχειριστές του περισσεύματος, ενδεχομένως και των εργαστηρίων χαλκού ή χρυσού, εφόσον υπήρχαν. Αν και ο οικισμός στην Ασπρόβρυση είναι μικρών διαστάσεων, η μυκηναϊκή κεραμική που εντοπίστηκε παραπέμπει σε μια τοπική αριστοκρατία, η οποία προφανώς προμηθευόταν επείσακτα αγγεία για συνθήκες, όπως το συμπόσιο¹⁴, γεγονός που διαχώριζε ορισμένα μέλη της κοινότητας από τους απλούς αγρότες και τους κτηνοτρόφους, οι οποίοι διέμεναν πιθανότατα σε σπίτια από φθαράτα υλικά κοντά στις δουλειές τους, τα χωράφια και τα ζώα τους.

Τα σπίτια επί της Τούμπας ήταν συνήθως ορθογώνιας κατοικίας με πέτρινα θεμέλια. Την οικοδομή, κατασκευασμένη από πλιθιά ξεραμένα στον ήλιο, στήριζαν πάσσαλοι και ξυλοδεσιές, ενώ η στέγη ήταν συνήθως δίρριχτη. Μια επένδυση από πηλό στεγανοποιούσε μέσα και έξω το σπίτι, για την αντιμετώπιση της υγρασίας, του κρύου και της ζέστης, και τα δάπεδα ήταν επίσης από πηλόχωμα, που οι κάτοικοι το επικάλυπταν πιθανότατα με δέσματα και μάλλινα ή ψάθινα χαλιά.

12 S. Casson-E.A. Gardner, «Antiquities found in the British Zone 1915-19», *BSA* 23, 1918-19, σ. 29. S. Casson, «Note-Mounds and other ancient sites in the region of Salonika», *BSA* 23, 1918-19, σ. 60. L. Rey, *Observations sur les premiers habitats de la Macédoine*, Paris 1921, σσ. 111-112.

13 Rey, ό.π.

14 K.A. Wardle-D. Wardle-N.M.H. Wardle, «The Symposium in Macedonia: A Prehistoric perspective», *AEMΘ* 15, 2001, σσ. 631-643.

2.4. Ο οικισμός στην κορυφή του Λόφου Ωραιοκάστρου

Ο δεύτερος οικισμός της ύστερης εποχής του χαλκού στην περιοχή του Ωραιοκάστρου, γνωστός και ως Ωραιοκάστρο Β, βρίσκεται στην κορυφή του Λόφου ύψους 450 μ., σε απόσταση π. 500 μ. βόρεια του σημερινού οικισμού.

Οι αρχαίες επιχώσεις καλύπτουν την επιμήκη βραχώδη κορυφή σε επιφάνεια μήκους π. 40 μ. και πλάτους π. 30 μ. Η κεραμική που συγκεντρώθηκε κατά την επιφανειακή έρευνα χρονολογείται στην ύστερη εποχή του σιδήρου (1100-700 π.Χ.) και στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια (700-4ος αι. π.Χ.).

Η περίοπτη θέση του οικισμού στην κορυφή του Λόφου του Ωραιοκάστρου είχε τη σημασία της για τους κτηνοτρόφους αλλά και για την περιφρούρηση της περιοχής από ανεπιθύμητους επισκέπτες, καθώς και για τον έλεγχο των διαβάσεων προς την ενδοχώρα. Ο ρόλος αυτός είχε διάρκεια αιώνων, γεγονός που διαπιστώνεται από τα θραύσματα αγγείων από τοπικές κυρίως κατηγορίες κεραμικής, οι οποίες χρονολογούνται έως τα τέλη του 4ου αι. π.Χ., περίοδο κατά την οποία έγιναν ιστορικές μεταβολές στην Κάτω Μακεδονία της 1ης χιλιετίας π.Χ., όπως οι εκστρατείες των Περσών εναντίον των Ελλήνων, η εξάπλωση του Μακεδονικού βασιλείου, η προετοιμασία της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

3. Προς μια νέα κοινωνία (1100-700 π.Χ.)

Η λεγόμενη εποχή του σιδήρου χαρακτηρίζεται βέβαια από την παρουσία εργαλείων και όπλων από σίδηρο, τα οποία οδήγησαν στην αντικατάσταση των χάλκινων και στην εξαφάνισή τους. Αντίθετα, την ίδια εποχή παρατηρείται μια αύξηση σε κοσμήματα χάλκινα, που εντοπίζονται συχνά ως κτερίσματα σε τάφους από τον Όλυμπο μέχρι τον Άθω, με επίκεντρο τις περιοχές γύρω από τον Αξιό ποταμό.

3.1. Οργάνωση του χώρου

Ως προς την οργάνωση του χώρου, στη Μακεδονία η πρώιμη εποχή του σιδήρου χαρακτηρίζεται από την εγκατάλειψη κάποιων οικισμών σε τούμπα, από τη διεύρυνση κάποιων άλλων παλαιότερων σε κοντινά πλατώματα, που πήραν τη μορφή τραπέζιου (γι' αυτό ονομάζονται τράπεζες), και από την ίδρυση νέων οικισμών, με μεγαλύτερη έκταση, σε τραπέζιόσχημα πλατώματα (επίσης θέσεις γνωστές ως τράπεζες). Στις ανασκαφές των οικισμών της εποχής του σιδήρου στην ανατολική παραθερμαϊκή ζώνη, όπως στον Καστανά, τη Νέα Φιλαδέλφεια, την Άσσηρο, την Τούμπα Θεσσαλονίκης, έχουν εντοπιστεί κεντρικά κτίρια και αποθήκες αγροτικών προϊόντων. Επίσης, τα νεκροταφεία οριοθετούνται έξω από τους οικισμούς. Οι μεταβολές αυτές στους οικισμούς και στη χωροθέτηση των νεκροταφείων –σε συνδυασμό με νέες επαγγελματικές εξειδικεύσεις για τη διαχείριση των προϊόντων και της βιοτεχνίας (κεραμική, μεταλλοτεχνία)– συντείνουν προς μια νέα κοινωνία με αστικά χαρακτηριστικά, που διαφοροποιείται εντονότερα από τους ανθρώπους της υπαίθρου, οι οποίοι εξακολουθούν τις παραδοσιακές ενασχολήσεις τους με τη γη και τα ζώα.

Οι αρχαίες πηγές αναφέρουν την ίδρυση αποικιών από τους Ερετριείς της Εύβοιας στον Θερμαϊκό Κόλπο, ανατολικά στη Μένδη και τη Δικαία και δυτικά στη Μεθώνη, σε μια περίοδο που συμπίπτει με τον 8ο αι. π.Χ. Οι πόλεις αυτές αναπτύχθηκαν σε σημεία-κλειδιά για το θαλάσσιο εμπόριο και λειτουργούσαν ήδη από το παρελθόν. Κοντά στις αποικίες του Κόλπου που γειτόνευαν με την περιοχή του Ωραιοκάστρου είχαν παράλληλη ανάπτυξη οικισμοί που έτειναν και αυτοί προς μια αστικοποίηση, την οποία ισχυροποιούσαν οι σχέσεις των κατοίκων με τους νεοφερμένους ναύτες από την Εύβοια και από άλλα μέρη του Αιγαίου. Χαρακτηριστικό δείγμα αυτών των πρώιμων επαφών προκύπτει από τα θραύσματα ευβοϊκής κεραμικής κοντά στις εκβολές του Εχέδωρου ποταμού, όπου η Διπλή Τράπεζα Αγγιόλου, και από την ανεύρεση χρυσών αντικειμένων στο Λευκαντί, έξω από την Ερέτρια, τα οποία δεν αποκλείεται να κατασκευάστηκαν από χρυσό των αποθέσεων του ποταμού στα εργαστήρια μεταλλοτεχνίας της περιοχής¹⁵. Ας σημειωθεί ότι η ακτή κατά την αρχαιότητα ήταν πιο κοντά στους αρχαίους γνωστούς οικισμούς, ενώ σήμερα οι αποθέσεις των ποταμών έχουν απομακρύνει αισθητά τον Κόλπο.

3.2. Οικονομική και φυλετική δομή

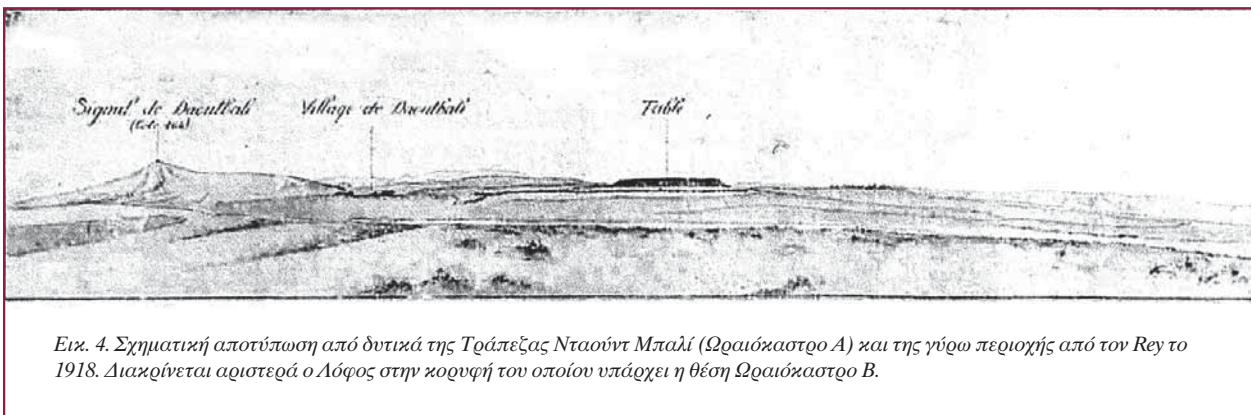
Ως προς την οικονομία της εποχής του σιδήρου, στο τμήμα της παραθερμαϊκής ζώνης μεταξύ των ποταμών Αξιού και Ανθεμόντα, οι αποθήκες και τα πιθάρια των οικισμών που αποκαλύπτονται κατά την αρχαιολογική έρευνα φανερώνουν την κυρίαρχη θέση που διατηρεί πάντα η αγροτική παραγωγή. Η διαχείριση των πλεονασμάτων σε σιτηρά και όσπρια, ίσως και η υλοτομία, συντηρούσαν τις ανταλλαγές με προϊόντα διατροφής που παράγονταν σε ανεπαρκείς ποσότητες, όπως ήταν πιθανότατα το λάδι, με εργαλεία και με όπλα ή με πολύτιμα αντικείμενα. Η συνύπαρξη στα παράλια του Θερμαϊκού Κόλπου των εντοπίων με Έλληνες από την Εύβοια, τις Κυκλάδες και τη Μικρά Ασία προώθησε το εμπόριο, ιδιαίτερα κατά τον 8ο αι. π.Χ., εμπλουτίζοντας τόσο τις εξειδικεύσεις σε επαγγέλματα όσο και τη διαμόρφωση συγκροτημένων ενοτήτων με χωριά, κόμεις και πόλεις.

Η φυλετική δομή της κοινωνίας φαίνεται ότι διαρκεί ακόμη κατά την πρώιμη εποχή του σιδήρου στις περιοχές της Μακεδονίας. Τα πολυτελή αγγεία εισαγωγής από την Κεντρική και Νότια Ελλάδα, που βρίσκονται στα κτερίσματα που συνόδευαν τους πλούσιους νεκρούς στα νεκροταφεία της Μακεδονίας, υποκρύπτουν τα νέα έθιμα και τις ζυμώσεις που χαρακτηρίζουν την εποχή. Επιπλέον, τα γένη των περιοχών της Μακεδονίας συγκεντρώνονται σε νεκροταφεία υπερβαίνοντας την παράδοση της τοπικής αριστοκρατίας προς μια σύγκλιση περισσότερων οικογενειών που διαχειρίζονται τα κοινά, είτε με τη μορφή της ολιγαρχίας είτε με την ανάδειξη ενός βασιλείου, όπως αυτό που εδραιώθηκε στις Αιγές.

3.3. Τράπεζα Ωραιοκάστρου Β

Μια νέα εποχή, με νέα ήθη και έθιμα, με διευρυμένους οικι-

15 Μ.Α. Τιβέριος, «Οι Ιστορικοί Χρόνοι στην περιοχή της Θεσσαλονίκης πριν από την ίδρυση της», στο Ι.Κ. Χασιώτης, (επιμ.), *Τοις αγαθοίς βασιλεύουσα Θεσσαλονίκη. Ιστορία και Πολιτισμός*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 59-66.

Εικ. 4. Σχηματική αποτύπωση από δυτικά της Τράπεζας Νταούντ Μπαλί (Ωραιόκαστρο Α) και της γύρω περιοχής από τον Rey το 1918. Διακρίνεται αριστερά ο Λόφος στην κορυφή του οποίου υπάρχει η θέση Ωραιόκαστρο Β.

μοιούς, πολυπλοκότερες οικονομικές σχέσεις και εξειδικευμένα επαγγέλματα, αλλάζει το κοινωνικό σκηνικό και την ουσία των δομών που αναπτύσσονταν στην παραθερμαϊκή ζώνη. Δύο θέσεις της πρώιμης εποχής του σιδήρου είναι γνωστές στην περιοχή του Ωραιόκαστρου. Η πρώτη βρίσκεται στην κορυφή του Λόφου ύψους 450 μ. (Ωραιόκαστρο Β), που αναφέραμε προηγουμένως ότι κατοικήθηκε από την ύστερη εποχή του χαλκού. Τα θραύσματα της κεραμικής από την επιφανειακή έρευνα στη βραχώδη ράχη μαρτυρούν τη χρήση της θέσης στους πρώτους αιώνες της 1ης χιλιετίας π.Χ. Η επιλογή των κατοίκων να ζουν εκεί, στο δύσκολο για το χειμώνα σημείο, το οποίο ήταν εκτεθειμένο στις καιρικές συνθήκες, εξυπηρετούσε προφανώς και άλλες σκοπιμότητες, όπως ο έλεγχος της χειρσαίας διάβασης που οδηγεί προς την ενδοχώρα βορειότερα, σήμερα προς το Μελισσοχώρι. Η περιφρούρηση στο κείμενο αυτό σταυροδρόμι ίσως προστάτευε τα βοσκοτόπια για να μην καταπατούνται από ανεπιθύμητους ή εμπόδιζε την ανεξέλεγκτη κάθοδο προς τα γύρω εδάφη των πεδινών χωρικών νότια του Λόφου προς τη ζώνη του κάμπου, προς τη θάλασσα και προς τις εκβολές του χρυσοφόρου ποταμού Εχέδωρου.

3.4. Τράπεζα Νταούντ Μπαλί ή Ωραιόκαστρο Α

Σημαντικότερη από κάθε άποψη θέση θεωρείται η Τράπεζα Νταούντ Μπαλί ή Ωραιόκαστρο Α (Εικ. 4). Η Τράπεζα Νταούντ Μπαλί αναγνωρίστηκε ως αρχαία θέση ήδη από τους Βρετανούς και τους Γάλλους κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο¹⁶. Βρίσκεται περίπου 800 μ. νοτιοανατολικά από την εκκλησία του παλιού οικισμού Νταούντ Μπαλί, ο οποίος ενσωματώθηκε στο Ωραιόκαστρο. Σήμερα, ο αρχαιολογικός χώρος εντός του οποίου υψώνεται ο γύλιος με τον οικισμό της εποχής του σιδήρου εφάπτεται στα νότια όρια του Ωραιόκαστρου (Εικ. 5). Το τραπεζιόσχημο πλάτωμα στο χαμηλό έξαγμα υπολογίζεται σε υψόμετρο περίπου 200 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας. Οι διαστάσεις του οικοδομημένου πλατώματος είναι περίπου 200 μ. μήκος και 110 μ. μέγιστο πλάτος. Η θέση βρίσκεται ανάμεσα σε δύο ρέματα, που διασχίζουν τα χαμηλά υψώματα από βόρεια προς τους κάμπους. Η νοτιοδυτική πλευρά του οικισμού έχει πληγεί από λαθραίες ανασκαφές, οι οποίες άφησαν έκθετο ένα λιθόκτιστο τοίχιο.

3.5. Νεκροταφείο της εποχής του σιδήρου

Σε απόσταση περίπου 50 μ. βορειοδυτικά της Τράπεζας Νταούντ Μπαλί, στο Παλαιόκαστρο, ανασκάφηκε ένα μέρος νε-

κροταφείου της εποχής του σιδήρου¹⁷ (Εικ. 6). Τα ευρήματα της ανασκαφής στο νεκροταφείο αυτό τεκμηριώνουν με τον καλύτερο τρόπο τα χαρακτηριστικά στοιχεία που προσδιορίζουν το τέλος της πρώιμης εποχής του σιδήρου, δηλαδή τα χρόνια μεταξύ 800 και 700 π.Χ. Ήταν μια περίοδος κατά την οποία πρωτοαστικές καινοτομίες επηρέαζαν την καθημερινή ζωή, συνδύαζαν το παραδοσιακό υπόβαθρο με τα ταφικά έθιμα και υποδηλώναν την ενεργό δυναμική των κατοίκων σε ένα υπαρκτό πνεύμα ενότητας, το οποίο, αν και ασαφές στις λεπτομέρειές του, ανταποκρινόταν σε γεωγραφικές, πολιτισμικές και πολιτικές ενότητες.

Το συγκεκριμένο νεκροταφείο εκτεινόταν σε ανωφέρεια. Ανασκάφηκε δείγμα εκατόν πενήντα ταφών σε βάθος περίπου 1-1,5 μ. Θεωρείται βέβαιο ότι το δείγμα αυτό δεν αντιστοιχεί στο σύνολο του αρχαίου νεκροταφείου, το οποίο συνέχιζε κάτω από τα γύρω οικοπέδα του Ο.Τ. Γ 72. Η σύγχρονη οικοδόμηση ίσως έχει αφανίσει τμήμα του νεκροταφείου, αλλά ενδέχεται, με αφορμή νέες εργασίες εκσκαφών, να αποκαλυφθούν και άλλοι τάφοι και να εκτιμηθούν οι διαστάσεις του νεκροταφείου.

Οι περισσότεροι τάφοι είναι λακκοειδείς και επικαλύπτονται με σχιστόπλακες, ενώ υπάρχουν και απλοί λάκκοι και εγκυτρισμοί, δηλαδή ταφή σε πιθάρι. Σύμφωνα με το έθιμο ταφής που ήταν ευρέως διαδεδομένο, ενταφιάζαν τον νεκρό σε ύπια θέση, με τα χέρια αφημένα στους μηρούς ή στο στήθος. Στο νεκροταφείο του Ωραιόκαστρου εντοπίστηκαν σποραδικά αγγεία, όπως αμφορείς, οινοχόες και υδρίες, με τις στάχτες του νεκρού, σε λάγκους που επίσης κάλυπταν πλάκες από σχιστόλιθο. Πρόκειται για ένα διαφορετικό έθιμο, που συναντάται μεταξύ Ολύμπου και Άθω και σε κάποιες περιπτώσεις συσχετίστηκε με διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις¹⁸.

Στο νεκροταφείο της εποχής του σιδήρου του Ωραιόκαστρου, όπως συμβαίνει στα αρχαία νεκροταφεία, διαπιστώνεται υψηλή παιδική θνησιμότητα, ενώ ακολουθούν οι γυναίκες και σε μικρότερο ποσοστό οι άνδρες.

Λιγότεροι από τους μισούς νεκρούς συνοδεύονταν τιμητικά από κτέρρα, αντικείμενα που ενταφιάζαν μαζί με τον νεκρό, είτε της προσωπικής ιδιοκτησίας του είτε δώρα είτε τελετουργικά σκεύη. Στην περίπτωση μας βρέθηκαν χειροποίητα κύπελλα και φιάλες, ρηγά αγγεία για πόση που χρησιμοποιούνταν στις σπονδές, τις οποίες προσέφεραν προς τους νεκρούς. Οι σπονδές ή χοές ήταν από μέλι, κρασί και νερό. Πριν ολοκληρωθεί η ταφή, άφηναν τα αγγεία και το περιεχόμενό τους σε μια συμβολική προσφορά προς τον νεκρό για να γλυκάνει και να ξεδιψά τη

16 W. Cooksey-A.M. Woodward, «Macedonia; Mounds and Other Ancient Sites in the Region of Salonika», *BSA* 23, 1918-19, σ. 54. Rey ό.π., σσ. 110-111.

17 Ε. Λαμπροθανάση-Κοραντζή, Ε. Παπαγιάννη, «Νεκροταφείο της εποχής του σιδήρου στο Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 15, 2001, σσ. 263-270.

18 Κ. Σουέρεφ, «Τοίπια Θεσσαλονίκης. Ταφική αρχαιολογία», *Θεσσαλονικέων Πόλις* 8, 2002, σσ. 9-26.

Εικ. 5. Η Τράπεζα Νταούντ Μπαλί Ωραιοκάστρου από βόρεια (φωτ. 1994).

μοναξιά του στην αιώνια σιωπή. Σε έναν από τους τάφους υπήρχε μια τροχήλατη οινοχόη με οπισθόμητη προχόη (λαμό με άνοιγμα από την οπίσθια πλευρά), αγγείο που στα κατοπινά αρχαϊκά χρόνια θα εξακολουθήσει –με παραλλαγές στο σχήμα– την παράδοση της πρώιμης εποχής του σιδήρου.

Αξιόλογη μαρτυρία της μεταλλοτεχνίας την οποία ασκούσαν στην ευρύτερη περιοχή συνιστούν τα χάλκινα βραχιόλια, δακτυλίδια –κάποια με οκτώσχημη σφενδόνη–, σκουλαρίκια, χάντρες και σύριγγες, που κοσμούσαν τα χέρια, τα αφτιά, τον λαιμό και τα μαλλιά. Επίσης, δε λείπουν η οκτώσχημη πόρπη, η περόνη και το κομβίο από χαλκό, εξαρτήματα του ρουχιισμού. Χάλκινα *ομφάλια* επιχρυσωμένα κοσμούσαν κάλυμμα κεφαλής κάποιων βρεφών και νηπίων στη θέση του μετώπου. Εξάλλου, σιδερένια βραχιόλια, δακτυλίδια και περόνες κοσμούσαν μερικούς νεκρούς. Δεν έλειπαν από τα χέρια ορισμένων σιδερένια μαχαίρια, των οποίων σώζονται κάποτε οι λεπίδες, η λαβή ή τα χάλκινα καρφιά της θήκης.

Ένα εύρημα που σηματοδοτεί με μεγάλη πιθανότητα την οικοδόσπινα, είτε ως νεκρή είτε ως σύμβολο παντοπινής παρουσίας της στο πλάι του νεκρού συζύγου, είναι το διαμπερές σφονδύλι, το οποίο στερέωνε το αδράχι για το μαλλί. Πήλινα αμφικωνικά σφονδύλια βρέθηκαν στο κάτω μέρος της ταφής σε πολλούς τάφους και προφανώς είχαν τοποθετηθεί μαζί με το αδράχι και το μαλλί, τα οποία εφθάρησαν ως οργανικά υλικά.

Μία νεκρή ξεχωρίζει, διότι συνοδεύεται από δεκαεπτά τετρίσματα. Σε σύγκριση με τους άλλους, που τους συνόδευαν λιγοστά αντικείμενα ή κανένα, είναι εμφανής η ανώτερη κοινωνική της θέση. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς¹⁹, ο τάφος αρ. 21 περιείχε γυάλινες χάντρες, χάλκινη σύριγγα, χάλκινο και σιδερένιο βραχιόλι, ένδεκα σιδερένια δακτυλίδια, δύο χάλκινα δα-

κτυλίδια, ένα χάλκινο έλασμα. Δίνεται η εντύπωση ότι η κάτοχος των γυάλινων χαντρών που έφθασαν μέχρι τις ακτές του Θερμαϊκού από τις μακρινές θάλασσες της Ανατολικής Μεσογείου, ανήκε σε οικογένεια με ιδιαίτερο κύρος στην κοινότητα, αν ληφθεί υπόψη και το πλήθος των δακτυλιδιών που κάλυπταν τα χέρια της.

Ένας ακόμη νεκρός με ιδιαιτερότητα ανασκάφηκε στο νεκροταφείο της εποχής του σιδήρου στο Παλιόκαστρο. Τον είχαν τοποθετήσει ακέφαλο στο μισό ενός πιθαριού 2 μ. Στο χέρι του κρατούσε σιδερένιο εγχειρίδιο. Μια φιάλη ήταν ριγμένη στον ώμο του, μαζί με μια αιχμή βέλους από πυριτόλιθο. Στο στήθος του βρέθηκε μια σιδερένια αιχμή δόρατος, η οποία προφανώς τον είχε πλήξει θανάσιμα από πίσω. Μπορεί η θανάτωση του ατόμου αυτού να ήταν τιμωρία που του επιβλήθηκε. Ίσως γ' αυτό αποκόπηκε το κεφάλι, την τύχη του οποίου δε φανταζόμαστε, και χρησιμοποιήθηκε το πιθάρι, ώστε να μη μάνει τους άλλους.

Τα δεδομένα από την ανασκαφή του νεκροταφείου στο Παλιόκαστρο οδηγούν στην εκτίμηση ότι το νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε μόνο στη διάρκεια του 8ου αι. π.Χ., αφού δεν υπήρχαν ευρήματα που να προηγούνται ή να ακολουθούν χρονολογικά. Η οργάνωση του νεκροταφείου αυτού εξηγείται με την παρουσία ενός οικισμού της ίδιας εποχής, που ίσως υπήρχε στα πέριξ. Μόνο η Τούμπα Νταούντ Μπαλί, περίπου 500 μ. νοτιοανατολικά, θα μπορούσε να συσχετισθεί με τα έως τώρα στοιχεία. Το γεγονός, ωστόσο, ότι το νεκροταφείο δε συγκέντρωσε τάφους κατοπινών εποχών δημιουργεί ερωτήματα: Τι εμπόδισε τη χρήση του νεκροταφείου στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια, η ακαταλληλότητα του χώρου ή μεταβολές του πληθυσμιακού στοιχείου;

19 Λαμπροθανάση-Κοραντζή, Παπαγιάννη, ό.π.

Εικ. 6. Ο οικισμός του Ωραιοκάστρου και η θέση της Τράπεζας Νταούντ Μπαλί. Σημειώνονται στο Παλαιοκάστρο τα οικόπεδα όπου βρέθηκε το νεκροταφείο της εποχής του σιδήρου.

3.6. Οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες

Σε ό,τι αφορά τις οικονομικές δραστηριότητες, η γεωργία και η κτηνοτροφία παρέμεναν ασφαλώς οι βάσεις. Η αυτάρκεια ήταν, δίχως άλλο, σκοπός και αποτέλεσμα, αν κρίνει κανείς από τις ευνοϊκές συνθήκες του κάμπου στα νότια του Ωραιοκάστρου και των χαμηλών βουνών στα βόρεια. Από την άλλη πλευρά, τα μετάλλια ευρήματα των τάφων επιτρέπουν τη σύνδεση με εργαστήρια μεταλλοτεχνίας χαλκού και σιδήρου σε γειτονικές περιοχές, αν δεν αποκαλυφθεί μελλοντικά κάποιο εργαστήριο της ίδιας εποχής στην περιοχή του Ωραιοκάστρου. Η διαδεδομένη χρήση, σε κάθε περίπτωση, εργαλείων (π.χ. μαχαιριών), όπλων (π.χ. εγχειριδίων και δοράτων) και κοσμημάτων, όπως βραχιόλια, δακτυλίδια, σύριγγες, περόνες, πόρπες, από χαλκό και σίδηρο, καταδεικνύει ότι οι συνήθειες των κατοίκων της περιοχής του Ωραιοκάστρου ήταν παρεμφερείς με εκείνες των κατοίκων της Βεργίνας, του Καστανά, της Νέας Φιλαδέλφειας, της Αγγιάλου, της Νέας Ευκαρπίας και της Σταυρούπολης, καθώς και της Τούμπας Θεσσαλονίκης. Μερικά τυπολογικά στοιχεία των μετάλλινων κοσμημάτων, όπως οι οκτώσχημες απολήξεις, ήταν γνωστά στην Ήπειρο, τη Μακεδονία και αλλού στα Βαλκάνια. Οι δε τύποι των μαχαιριών και της αιχμής δόρατος συναντώνται με πολλές παραλλαγές στον ελλαδικό και βαλκανικό χώρο, από την εποχή του χαλκού και αργότερα.

Τις ίδιες συγγενικές σχέσεις με τις γειτονικές περιοχές γύρω από τον Θερμαϊκό Κόλπο μαρτυρούν και τα σχήματα των αγγείων που βρέθηκαν στους τάφους. Παρατηρείται επίσης η εισαγωγή του τροχού του αγγειοπλάστη, που από τον 8ο αι. π.Χ. και αργότερα θα παράγει αγγεία καλύτερης ποιότητας.

Σε επίπεδο ιδεολογικό, τέλος, τα ταφικά έθιμα μοιάζουν με εκείνα που παρατηρούνται στα γνωστά νεκροταφεία της πα-

ραθηρμαϊκής ζώνης, όπου έχουν διαπιστωθεί και ομοιότητες στην οργάνωση του χώρου και στην οικονομία. Οι πολιτισμικές συγγένειες φανερώνουν και μια σύγκλιση ανάμεσα σε κοινωνίες με διαφορετική ταυτότητα. Για παράδειγμα, στο νεκροταφείο του Παλαιοκάστρου συνυπάρχουν ενταφιασμοί και καύσεις νεκρών. Επίσης, κτερίσματα, κεραμική, εργαλεία, οπλισμός, κοσμήματα φανερώνουν νέα επαγγέλματα και νέες κοινές συνήθειες. Η υπέρβαση των γενών προέκυψε από τον συγκεκριμένο διαφορετικών ομάδων. Η οργάνωση νέων οικισμών και χωριστών νεκροταφείων κατά τον 8ο αι. π.Χ. επιβεβαιώνει την αυγή μιας άλλης εποχής.

4. Στον αστερισμό του αρχαϊκού ελληνισμού (700-480 π.Χ)

Σύμφωνα με την αφήγησή του στο έργο του *Περιήγησις* και στο κεφάλαιο *Ευρώπη*, ο Εκαταίος ο Μιλήσιος (π. 560-π. 480 π.Χ.) περιόδευσε τη Μεσόγειο Θάλασσα από το Γιβραλτάρ προς τα βόρεια παράλια, μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα και στη συνέχεια κατέβηκε στα νότια και από την Αίγυπτο και τα παράλια της Αφρικής (Λιβύη) επέστρεψε στο Γιβραλτάρ. Η ματιά του περιηγητή από την Ιωνία –στην εποχή πριν από τους Περσικούς Πολέμους– καθρεφτίζει την ήδη κεκτημένη γνώση των Ελλήνων για τη γεωγραφία της Μεσογείου. Ο Εκαταίος επικυρώνει την πληθώρα ταξιδιών –σε μέρη λίγο ή πολύ γνωστά– από τους ναύτες των πλοιαρίων, τους ανιχνευτές κοιτασμάτων, τους εμπόρους (αρχαία σημασία: αυτός που διασχίζει τη θάλασσα με πλοίο), τους αποίκους, όσους έψαχναν την τύχη τους αλλού, ακόμη και από τους τυχοδιώκτες. Ο Εκαταίος θεωρούσε, όπως και ο δάσκαλός του Αναξίμανδρος, ότι η γη μοιάζει με δίσκο που τον επιμερίζουν θάλασσες και ποτάμια²⁰.

Σύμφωνα με τον Στέφανο Βυζάντιο²¹ (6ος αι. μ.Χ.), ο Εκα-

20 P. Kroh, *Λεξικό αρχαίων συγγραφέων*, (μετάφρ. Δ. Λυπουρλής-Α. Τρομάρας), University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 161-163.

21 Στέφανος Βυζάντιος, *Εθνικά*, λήμμα «Χαλάστρα».

ταίος²² στο έργο του για την *Ευρώπη* γνωρίζει τον Κόλπο που ονομάζεται *Θερμαίος* και τις πόλεις εντός του, *Θέρμη «πόλις Ελλήνων Θρηίκων»* και *Χαλάστρη «πόλις Θρηίκων»*. Με άλλα λόγια, ο Εκαταίος περιγράφει τις γνωστές μεταξύ 8ου και 5ου αι. π.Χ. περιοχές που διέσχίζαν οι ταξιδιώτες στις μετακινήσεις τους. Οι μετακινήσεις έχουν πρωτίστως έναν επαγγελματικό λόγο, χάρη στον οποίο ανταλλάσσονται δώρα, γίνονται συναλλαγές και αναπτύσσονται σχέσεις ανάμεσα στους κατοίκους και τους επισκέπτες από τη θάλασσα.

4.1. Οι πόλεις της περιοχής

Η γνώση του Θερμαίου Κόλπου και των δύο γειτονικών πόλεων, της Χαλάστρας και της Θέρμης, από τον Εκαταίο υπονοεί ότι υπήρχαν δύο διακριτόμενες ενότητες χώρου στα αρχαϊκά χρόνια, αποτελούμενες από κάποιο κύριο αστικό κέντρο και από την υπαίθρια χώρα, που ανήκε στο αστικό κέντρο. Σύμφωνα με τις ταυτίσεις που έχουν επιχειρηθεί²³, η Χαλάστρα, πόλις και χώρα, βρισκόταν μεταξύ Αξιού, Εχέδωρου και Ανθεμούντα. Οι πληροφορίες αυτές υποστηρίζονται από τις αναφορές του Ηρόδοτου του Αλικαρνασσέα²⁴ (π. 480-π. 430 π.Χ.), που έγραψε δύο γενιές μετά τον Εκαταίο, σχετικά με την έλευση και τη στρατοπέδευση του ναυτικού και του πεζικού των Περσών του Ξέρξη στη *Θέρμη* και στη *Σίνδο* και στη *Χαλάστρα* προς τον Αξιό.

Οι κάτοικοι της περιοχής του Ωραιοκάστρου κατά τους αρχαϊκούς χρόνους (700-480 π.Χ.) ζούσαν την καθημερινότητά τους υπό συνθήκες τέτοιες, που να επιτρέπουν ζιμώσεις με νέες πόλεις, όπως οι αποικίες των Ερετριέων, Μεθώνη και Δικαία, με πόλεις που είχαν έντονα γηγενή *θρακικό* χαρακτήρα, όπως η Χαλάστρα και η Σίνδος, και με πόλεις που είχαν ανάμεικτο πληθυσμό Ελλήνων και *Θρακών*.

Η γενική ονομασία *Θράκες*, με την οποία χαρακτηρίζονται οι εντόπιοι στις αρχαίες πηγές, κάλυπτε κατά πάσα πιθανότητα και τους κατοίκους της περιοχής του Ωραιοκάστρου. Η ονομασία *Έλληνες*, από την άλλη, που συνδεόταν με τους αποίκους που έφθαναν στα παράλια του Θερμαϊκού από (νησιωτικές και μη) ελληνικές περιοχές του Αιγαίου, χαρακτηρίζει εντονότερα όσους ήταν σε άμεση επαφή και επικοινωνία με τις ακτές, το ναυτικό εμπόριο και τις δραστηριότητες των ανταλλαγών και των συναλλαγών.

Οι πόλεις, εξάλλου, που αναφέρονται ονομαστικά από τον Εκαταίο και τον Ηρόδοτο, σε στενότερη γειτονία με την περιοχή του Ωραιοκάστρου, ήταν η *Χαλάστρα*, η *Σίνδος* και η *Θέρμη*. Δεν υπάρχουν ευρήματα που να δικαιολογούν την άποψη ότι οι πόλεις αυτές είχαν τη μορφή μιας τειχιωμένης και συγκροτημένης πόλης, όπως τα αρχαία Στάγειρα. Αντίθετα, οι πόλεις αυτές ήταν οικισμοί σε τράπεζα (τραπεζιόσημα πλατώματα) σε επιλεγμένα σημεία που προστατεύονταν φυσικά από ρέματα και υψώματα, όπως η Τράπεζα της Γέφυρας (περίπου 160.000 τ.μ.), η Διπλή Τράπεζα Αγγιάλου (π. 50.000 τ.μ.)

και η Τούμπα Θεσσαλονίκης (περίπου 100.000 τ.μ.).

4.2. Ο οικισμός στην Τράπεζα Νταούντ Μπαλί

Η Τράπεζα Νταούντ Μπαλί (15.000 τ.μ.) ήταν ένας μικρός οικισμός σε σύγκριση με τους παραπάνω μεγαλύτερους. Οι γειτονικοί οικισμοί της γύρω περιοχής, στον Πεντάλοφο (Πεντάλοφος Β: περίπου 41.500 τ.μ.) στην Πολίχνη (Τράπεζα: περίπου 24.000 τ.μ.) και στο Καραμπουρνάκι (Τράπεζα: περίπου 40.000 τ.μ.) είναι μικρότερων διαστάσεων. Επομένως, αν θεωρήσουμε ότι οι οντότητες που διαμορφώθηκαν στην παραθερμαϊκή ζώνη μεταξύ Αξιού και Ανθεμούντα ποταμού συσπειρώθηκαν με τις κοντινές μεγαλύτερες, τότε η Τράπεζα Νταούντ Μπαλί έγινε *δορυφόρος* στην Τούμπα Θεσσαλονίκης, στην ενότητα που ενσωμάτωνε το Καραμπουρνάκι και τη γύρω περιοχή στη Θέρμη (απ' όπου και το όνομα του Κόλπου Θερμαίου), η οποία, σύμφωνα με τον Εκαταίο ανήκε σε Έλληνες Θράκες. Όπως προκύπτει από τον Ηρόδοτο, εκτός από τη Θέρμη και τη Χαλάστρα υπήρχε και η πόλη Σίνδος (στο θρακικό λεξιλόγιο σημαίνει Θερμή), που ίσως προσδιόριζε τον χώρο του αρχαιότερου οικισμού των αυτοχθόνων. Ίσως η Σίνδος και η γύρω υπαίθρια χώρα μετεξελίχθηκαν με την παρουσία των Ελλήνων σε οικισμό ή σε οικισμούς και χώρα και αποδόθηκαν στην ελληνική γλώσσα ως *Θέρμη*. Σε αυτή την περίπτωση το Ωραιοκάστρο ήταν συνδεδεμένο με την τροχιά της Σίνδου, η οποία βρισκόταν μεταξύ Χαλάστρας και Θέρμης και πιο κοντά στον Εχέδωρο παρά στον Αξιό ποταμό. Ας σημειωθεί ότι η Σίνδος αναφέρεται μία φορά από τον Ηρόδοτο και μία ακόμη από τον Στέφανο Βυζάντιο²⁵.

Ο οικισμός στην Τράπεζα Νταούντ Μπαλί, με το φυσικό του συμπλήρωμα στο βόρειο Λόφο των 450μ, ο οποίος λειτουργούσε αναλογικά ως *ακρόπολη* και για τη φρούρηση των γαιών που εξουσίαζαν και εκμεταλλεύονταν οι κάτοικοι της περιοχής, συμμετείχε στο πολιτισμικό γίγνεσθαι της παραθερμαϊκής ζώνης, όπως φαίνεται από την παρουσία της αρχαϊκής κεραμικής στους δύο οικισμούς. Οι Πέρσες από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. προώθησαν μια διαφορετική κατεύθυνση στις πολιτικές σχέσεις, με τη δυναμική παρουσία τους μεταξύ Ολύμπου και Αλιάκμονα, όπου συγκυβερνούσαν με τους Μακεδόνες βασιλείς, με την Ιωνική Επανάσταση (499-494 π.Χ.) και με την εκστρατεία του Μαρδόνιου κατά των Ελλήνων (491 π.Χ.). Κατά πάσα πιθανότητα μεταξύ 8ου και 5ου αι. π.Χ. επισκέπτονταν την παραθερμαϊκή ζώνη (και σε μερικές περιπτώσεις παρέμεναν σε αυτή) Ευβοείς, Ίωνες, Αθηναίοι και άλλοι, που ενσωματώνονταν στον πληθυσμό και εμπλούτιζαν οικονομικά και δημογραφικά τα παράλια.

Μια σημαντική απόδειξη της οικονομικής ακμής των αρχαϊκών χρόνων στην παραθερμαϊκή ζώνη προκύπτει από τα ευρήματα του νεκροταφείου της Σίνδου²⁶, που αποκαλύφθηκαν στη Βιομηχανική Περιοχή Θεσσαλονίκης, δυτικά του Ωραιοκάστρου και του Εχέδωρου ποταμού. Τα ευρήματα των τάφων χρονολογούνται από το 560 μέχρι το 440 π.Χ., ιδιαίτερα από

22 Εκαταίος, FGtH 1F 146.

23 Πρβ. Papazoglou, ό.π., σσ. 190-196, 199-200. Τιβέριος, ό.π.

24 Ηρόδοτος, VII. 123-127.

25 Ηρόδοτος, VII. 123. Στέφανος Βυζάντιος, ό.π., λήμμα «Σίνθος».

26 Αιγ. Δεσποίνη, «Η στήλη από το Ωραιοκάστρο Θεσσαλονίκης», *Archaische und Klassische Griechische Plastik*, Acten des Internationalen Kolloquiums von 22-25, April 1985 in Athens, Hrsg. von H. Kyrieleis, 1986, σσ. 45-50.

Εικ. 7. Το Παλαιόκαστρο από την Τράπεζα Νταούντ Μπαλί (φωτ. 1997).

τα μέσα του 6ου μέχρι τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. Τα περιήματα συνηγορούν για μια εξαιρετική ανάπτυξη στη μεταλλοτεχνία, κυρίως στην τέχνη της χρυσοχοΐας, η οποία στηριζόταν στις χρυσοφόρες αποθέσεις του Εχέδωρου ποταμού. Επίσης, τα ευρήματα αυτά μαρτυρούν ένα πολυσχιδές εμπόριο ιωνικών, αττικών και κορινθιακών αγγείων πολύ καλής ποιότητας. Η μελέτη των ταφικών ευρημάτων της Σίνδου παρέχει στοιχεία για πλούσιες οικογένειες, που ξεχώριζαν με τη χάλκινη περικεφαλαία και τον οπλισμό, τις χρυσές προσωπίδες ή τα χρυσά επιστόμια, τα όχι μόνο χρυσά κοσμήματα, με τα περίτεχνα σχήματα των ελασμάτων και τις τεχνικές της κοκκίδωσης και της συρματοτεχνικής, καθώς και με τα εξωτικά αντικείμενα, όπως το κερχμπάρι της Βαλτικής.

Τα ίδια χρόνια, στις τελευταίες δεκαετίες του 6ου αι. π.Χ., η γειτονική στα βορειοανατολικά του Ωραιοκάστρου αρχαία πόλη της Λητής των Παϊόνων ή των Μυγδόνων –σημερινή περιοχή Δερβενίου-Λαγυνών-Λητής– πρωτοπορούσε στην κοπή αργυρών νομισμάτων μαζί με άλλα θρακομακεδονικά φύλα, που επίσης έκοβαν αργυρά νομίσματα, όπως οι Βισάλτες, βορειοανατολικά του άνω ρου του Εχέδωρου ποταμού. Την ίδια εποχή έκοβαν αργυρά νομίσματα και οι παράλιες πόλεις, όπως η Αίνεια, η Δικαία, η Ποτίδαια, η Μένδη. Η εισαγωγή των αργυρών νομισμάτων και η έναρξη των νομισματοκοπειών στον χώρο μεταξύ Αξιού και Στρυμόνα φανερώνουν τόσο ότι τα τοπικά φύλα βορείως των λιμνών Κορώνειας και Βόλβης και του Παγγαίου εκμεταλλεύονταν τα κοιτάσματα αργύρου όσο και ότι πραγματοποιούσαν συναλλαγές με τα παράλια του Θερμαϊκού, της Χαλκιδικής και του Στρυμονικού. Με τη συγκυβέρνηση των Περσών στον χώρο μεταξύ Θάσου και Ολύμπου, από το 510 μέχρι το 480 π.Χ., οι κάτοικοι πλήρωναν φόρο στους Πέρσες σε αργυρά νομίσματα, γεγονός που επιβεβαιώθηκε με την ανεύρεση τέτοιων νομισμάτων σε θησαυρούς της Ανατολής.

Η απουσία προς το παρόν ταφικών ευρημάτων των αρχαϊκών χρόνων από την περιοχή του Ωραιοκάστρου δεν αναιρεί τη συμμετοχή των κατοίκων στις ανακατατάξεις που πραγματοποιήθηκαν στην οικονομία και στις πολιτισμικές εκφάνσεις, γεγονός που διαπιστώνεται σε όλη την παραθερμαϊκή ζώνη (π.χ. Νέα Φιλαδέλφεια, Τούμπα Θεσσαλονίκης, σημερινή Θέρμη-Σέδες, Αγία Παρασκευή). Μπορεί, ωστόσο, η περιοχή του Ωραιοκάστρου να διατήρησε σταθερή την οικονομική ταυτότητά της, εξακολουθώντας την καλλιέργεια γεωργικών προϊόντων και την κτηνοτροφία, ενώ στα ανατολικά της διάβαινε ο δρόμος που συνέδεε τη Μυγδονία και τη Βισαλτία με τα παράλια του Θερ-

μαϊκού, μέσω των στενών που ήλεγχε η Λητή, και στα δυτικά άνοιξαν τα εργαστήρια μεταλλοτεχνίας και χρυσού και ένα υπολογισμιο, παράλιο την εποχή εκείνη, κέντρο εμπορίου.

Η αρχαϊκή περίοδος έκλεινε με δύο βασικά ιστορικά δεδομένα. Το ένα ήταν παροδικό και καταλυτικό: οι Πέρσες, που ήταν παρόντες από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. στο ανατολικό και βόρειο Αιγαίο για να κατακτήσουν τους Έλληνες, υπο-

χρεώνονται στην ήττα και στη φυγή στην ασιατική τους χώρα. Το δεύτερο ήταν δυναμικό και ανέτρεψε τις έως τότε πολιτικές ισορροπίες: οι Μακεδόνες, που είχαν εξαπλωθεί από την Πιερία στη Βοττία (σημερινή Ημαθία), περνούν τον Αξιό και εξαπλώνονται προς τη Μυγδονία και τον Ανθεμόντα μέχρι τον Στρυμόνα, παρεμβαίνοντας πολιτικά και κυριαρχώντας στην ενδοχώρα.

5. Στη Μακεδονία των βασιλέων μέχρι τον Μέγα Αλέξανδρο (479-323 π.Χ.)

Το τέλος των Μηδικών Πολέμων και η άτακτη φυγή του Ξέρξη και των Περσών από την Ελλάδα προς το βασίλειο των Αχαιμενιδών άφησαν πίσω ερείπια, καταστροφές και μίσος για τους επίδοξους κατακτητές. Μια από τις πόλεις που υπέστη τη μαγνητία των ηττημένων από τον Αρτάβαζο το 479 π.Χ. υπήρξε η Όλυνθος, την οποία εξουσίαζαν οι Βοττιαίοι. Οι Χαλκιδαείς πήραν τον έλεγχο της Ολύμθου και το 432 π.Χ. ίδρυσαν μια υποδειγματική πόλη με Ιπποδάμειο Σύστημα, η οποία έμελλε να ζήσει μέχρι το 348 π.Χ., έτος που την κατέστρεψε ολοσχερώς ο Φίλιππος Β΄.

Η υποχώρηση των Περσών σήμανε την απελευθέρωση και των περιοχών από τον Όλυμπο μέχρι το Παγγαίο, όπου οι κάτοικοι πλήρωναν φόρους στους βαρβάρους σε αργυρά νομίσματα, αφού είχαν στη διάθεσή τους κοιτάσματα αργύρου στα βόρεια της Μυγδονίας (π.χ. Κρηστωνία, Βισαλτία). Καταργήθηκε η ιδιότυπη *Σατραπεία της Σκύδρας* και ο βασιλιάς Αλέξανδρος Α΄ ο Φιλέλληνας της δυναστείας των Τημενιδών Αργεαδών καταδίωξε τους Πέρσες για να φύγουν όσο γίνεται πιο γρήγορα, ενσωματώνοντας πολλές περιοχές στην επικράτεια του Μακεδονικού βασιλείου. Σημειώνει ο Θουκυδίδης²⁷ (π. 460-π. 400 π.Χ.): *... Ο Αλέξανδρος [Α΄] πατέρας του Περδίκκα [Β΄] και οι πρόγονοί του, Τημενίδες από αρχαίο γένος του Αργον, πρώτοι πήραν στην κατοχή τους και βασίλευσαν, αφού έδωξαν με μάχη διά της βίας [με τα όπλα] από μιν την Πιερία τους Πίερες ... από δε τη Βοττία [σημερινή Ημαθία], όπως καλείται, τους Βοττιαίους, οι οποίοι τώρα γειτονεύουν με τους Χαλκιδαείς. Επίσης [οι Μακεδόνες] πήραν στην κατοχή τους ένα στενό πέραςμα από τη χώρα των Παϊόνων κατά μήκος του Αξιού που από την ενδοχώρα φθάνει στην Πέλλα και στη θάλασσα. Πέρα από τον Αξιό μέχρι τον Στρυμόνα ελέγχουν τη λεγόμενη Μυγδονία, αφού απώθησαν τους «Ηδώνες»... Οι Μακεδόνες αυτοί κυριάρχησαν, τέλος, και σε άλλους λαούς, οι οποίοι κατέχουν ακόμη τα εδάφη τους στον Ανθεμόντα, στη Κρηστωνία [Κρηστωνία], στη Βι-*

σαλτία: πολλά εδάφη εξ αυτών κατέχουν και οι ίδιοι οι Μακεδόνες. Το σύνολο αυτών των περιοχών καλείται Μακεδονία...

5.1. Η περιοχή του Ωραιοκάστρου κατά τον 5ο και 4ο αι. π.Χ.

Κατά συνέπεια, η περιοχή του Ωραιοκάστρου ανήκε από τότε στη Μακεδονία, παρά τη σχετική οικονομική ανάρκεια και την ελαστική πολιτική αυτονομία η οποία χαρακτήριζε τους οικισμούς που μαζί με την υπαίθρια χώρα ήταν συσπειρωμένοι γύρω από μια πόλη, όπως η Σίνδος και η Θέρμη.

Εξάλλου, δύο ιστορικά γεγονότα που αναφέρει ο Θουκυδίδης συνδέονται άμεσα και με την περιοχή του Ωραιοκάστρου. Το πρώτο συνέβη το 432 π.Χ.²⁸, στις παραμονές του Πελοποννησιακού Πολέμου. Η Ποτίδαια, αποικία των Κορινθίων, ενώ ανήκε στην Αθηναϊκή Συμμαχία, επαναστάτησε προκαλώντας σύγχυση στους Αθηναίους και στους Μακεδόνες. Πριν από ένα χρόνο οι Αθηναίοι είχαν στείλει στόλο για να προστατεύσουν την Κέρκυρα από επιθέσεις των Κορινθίων παραβιάζοντας την τριακονταετή ειρήνη Σπάρτης-Αθήνας. Με πλοία έφθασαν στη Χαλκιδική και στις ακτές της Μακεδονίας, ενώ οι Κορίνθιοι έστειλαν εθελοντές να βοηθήσουν στην αντίσταση των κατοίκων της Ποτίδαιας. Ο Αθηναίος στρατηγός Καλλίας, με άλλους τέσσερις στρατηγούς, δύο χιλιάδες οπλίτες και σαράντα πλοία, κατευθύνθηκε προς τη Μακεδονία. Εκεί, χίλιοι Αθηναίοι οπλίτες είχαν καταλάβει ήδη τη Θέρμη και πολιορκούσαν την Πύδνα. Ο βασιλιάς Περδίκκας Β' συμμαχίασε με τους Αθηναίους και εκείνοι αναχώρησαν για την Ποτίδαια. Το πεζικό αποτελούνταν από τρεις χιλιάδες Αθηναίους και τους πιστούς συμμάχους τους. Το ιππικό αποτελούνταν από εξακόσιους Μακεδόνες ιππείς, υπό τον Φίλιππο και τον Πασανία. Τους συνόδευαν παραλιακά εβδομήντα πλοία. Τρεις ημέρες αργότερα στρατοπέδευσαν στη Γίγωνο (περιοχή ακρωτηρίου και Ποταμιού Επανομής), αφού δεν μπόρεσαν να καταλάβουν τη Στρέψα, η οποία προφανώς βρισκόταν σε καίριο σημείο και η κατάληψή της θα επέτρεπε να γίνει συντομότερη η πορεία προς την Ποτίδαια.

Τα όσα συνέβησαν κατά το 432 π.Χ. αναστάτωσαν ασφαλώς τους κατοίκους της περιοχής του Ωραιοκάστρου, οι οποίοι βρίσκονταν πολύ κοντά στα τεκταινόμενα: ανατολικά τους το λιμάνι της Θέρμης, δυτικά τους η Πέλλα και γειτονικά η παράλια Πύδνα. Επίσης, η χειρσαία διαδρομή που ακολούθησαν οι οπλίτες Αθηναίοι με τους συμμάχους και το ιππικό των Μακεδόνων προς την Ποτίδαια διέσχιζε τα χαμηλά εδάφη της παράλιας Κάτω Μακεδονίας, από την περιοχή του Ωραιοκάστρου, από τη Θέρμη και από τον κάτω ρου του Ανθεμιούνα.

Το δεύτερο ιστορικό γεγονός στο οποίο ενεπλάκη η περιοχή του Ωραιοκάστρου χρονολογείται το 429 π.Χ.²⁹ Είναι η χρονιά που έχασε τη ζωή του ο Περικλής εξαιτίας της επιδημίας, του λοιμού που έπληξε τους Αθηναίους, ύστερα από είκοσι πέντε χρόνια έντονης πολιτικής παρουσίας, που ευνόησε την ευημερία, τις τέχνες και το εμπόριο. Ο βασιλιάς των Οδρυσών Σιτάλκης, σύμμαχος τότε των Αθηναίων, οργάνωσε στρατό εκατόν πενήντα χιλιάδων ανδρών και από τη Δόβηρο, στην ενδο-

χώρα της Θράκης, εισέβαλε στην Κάτω Μακεδονία, στην οποία βασιλεύε ο Περδίκκας Β'. Οι Μακεδόνες κατέφευγαν στα ελάχιστα φρούρια και στις φυσικά οχυρωμένες θέσεις. Οι Θράκες του Σιτάλκη άρχισαν να ερημώνουν τη Μυγδονία, την Κρηστανία και τον Ανθεμιούνα. Οι Μακεδόνες της Κάτω Μακεδονίας με τη βοήθεια των συμμάχων τους της Άνω Μακεδονίας έκαναν μάταιες επιθέσεις με το ιππικό. Ο Σιτάλκης υπολόγιζε να εγκλωβίσει τους Μακεδόνες με τη βοήθεια των Αθηναίων, οι οποίοι όμως δε φάνηκαν. Τότε για οκτώ ημέρες τρομοκρατούσε τους κατοίκους και της Χαλκιδικής και της Βοττικής. Ύστερα από τριάντα συνολικά ημέρες, ο Σεύθης, ανειμιάς του Σιτάλκη, έπεισε τον δεύτερο να επιστρέψει στα μέρη του, αφού το πλήθος του στρατού δεν είχε τρόφιμα και είχε πληγεί από την κακοκαιρία. Ο Περδίκκας στη συνέχεια πάντρεψε την αδελφή του, τη Στρατονίκη, με τον Σεύθη, στον οποίο την είχε υποσχεθεί, εφόσον έπειθε τον Σιτάλκη.

Και σε αυτή την περίπτωση, η περιοχή του Ωραιοκάστρου βρέθηκε στη δίνη της καταστροφικής ερήμωσης από την εισβολή του στρατού των Οδρυσών, ο οποίος λιμανιόταν την Κρηστανία και τη Μυγδονία. Πολύ πιθανόν ο πληθυσμός του οικισμού στην Τράπεζα Νταούνη Μπαλί και των πέριξ αγρών να οχυρώθηκε στον Λόφο 450 μ. ύψους, π. 500 μ. βορειότερα, όπου υπήρχε οικισμός και ήταν από τη φύση του κατάλληλος για καταφύγιο.

Σε ένα περιβάλλον ελληνικού πολιτισμού η Κάτω Μακεδονία, με διοικητική πρωτεύουσα την Πέλλα, η παραθερμαϊκή ζώνη και η περιοχή του Ωραιοκάστρου απολάμβαναν, παρά τις πολεμικές συγκρούσεις και τις πολιτικές ανακατατάξεις, τα υλικά αγαθά που διακινούσαν οι έμποροι του Αιγαίου. Μετά τα χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.) στον θρόνο των Μακεδόνων βρίσκεται ο Αρχέλαος (413-399 π.Χ.), ο οποίος οχύρωσε πόλεις, βελτίωσε τη στρατιωτική μηχανή και το οδικό δίκτυο και οργάνωσε τη νέα πρωτεύουσα, την Πέλλα. Ο τραγικός ποιητής Ευριπίδης υπήρξε φιλοξενούμενος του Αρχέλαου και συνέγραψε στη Μακεδονία τον *Αρχέλαο* και τις *Βάκχες*. Μετά τη δολοφονία του Αρχέλαου επακολούθησε αστάθεια και χάος στο βασίλειο των Μακεδόνων. Το 365 π.Χ. ανέλαβε ο γιος του Αμύντα Γ', ο Περδίκκας Γ', ο οποίος αρχικά συμμαχίασε με τους Αθηναίους, αλλά έπειτα ήρθε σε σύγκρουση μαζί τους και το 359 π.Χ. τους νίκησε στις εκβολές του Στρουμόνα και κατέλαβε την αποικία τους Αμφίπολη. Το ίδιο έτος ο Περδίκκας σκοτώθηκε σε μάχη εναντίον των Ιλλυριών και ανέλαβε ο εικοσιτριετής αδελφός του Φίλιππος.

Ο νέος άρχοντας, κηδεμόνας του διαδόχου Αμύντα, επέκτεινε το κράτος υποτάσσοντας τους Λυγκάστες, τους Ορέστες, τους Τιμφραίους και απέσπασε την Αμφίπολη και την Πύδνα από τους Αθηναίους φθάνοντας μέχρι τον Νέστο ποταμό. Το 356 π.Χ. ο Φίλιππος αναγορεύτηκε βασιλιάς, ενώ οι Αθηναίοι με μια διπλωματική κίνηση του παραχώρησαν τον Ανθεμιούνα, τη Στρέψα και τη Θέρμη, τρεις περιοχές που από την Πέλλα οδηγούσαν εύκολα στη Χαλκιδική, την Ποτίδαια και την Όλυθο. Ο Φίλιππος το 354 π.Χ. κατέστρεψε τη Μεθώνη, που υποστήριζε τους Αθηναίους, και ετοιμάστηκε να επιβληθεί σε

27 Θουκυδίδης, II. 99.

28 Θουκυδίδης, I. 56-61.

29 Θουκυδίδης, II. 99-101.

Εικ. 8. Το αγροτεμάχιο αρ. 528 (στο κέντρο της φωτ. Επάνω: άσπρα χόματα) από την Τράπεζα Νταούντ Μπαλί (φωτ. 1997).

όλους τους Έλληνες. Τον υποστήριζαν οι γαιοκτήμονες, ενώ οι έμποροι και οι ναυτικοί τον αντιμάχονταν. Το 348 π.Χ. ο Φίλιππος ισοπέδωσε την Όλυνθο, αφού κατέλαβε τα Στάγειρα, την Τορώνη και τα Μυκήβερνα, και κυριάρχησε παντελώς στη Χαλκιδική. Το 336 π.Χ. σήμανε το τέλος του Φιλίππου και ανέβηκε στο προσκήνιο ο γιος του, Αλέξανδρος Γ΄, ο οποίος αξιοποίησε την πολιτική κληρονομιά του πατέρα του, την ένωση μεγάλου μέρους των Ελλήνων υπό την ηγεσία του. Το 334 π.Χ. ο Αλέξανδρος εκστράτευσε στην Ασία κατά των Περσών, με τις γνωστές νικηφόρες μάχες.

Η περιοχή του Ωραιοκάστρου ακολουθούσε τις τύχες της ανατολικής παραθερμαϊκής ζώνης κατά το διάστημα που εναλλάσσονταν στον θρόνο οι βασιλείς των Μακεδόνων, μέχρι την εποχή του Φιλίππου. Από το 356 π.Χ. η περιοχή αυτή αποτελεί οργανικό τμήμα του βασιλείου και οι τύχες της καθορίζονται πλέον από το συμπαγές κράτος που σφυρηλάτησε ο Φίλιππος, το οποίο ενιαίο και ενωμένο με την υπόλοιπη Ελλάδα θα διεκδικήσει και θα επιτύχει την υλοποίηση ενός οράματος, την κατάκτηση της Ανατολής.

5.2. Νεκροταφείο κλασικών χρόνων

Τμήμα νεκροταφείου του 5ου και του 4ου αι. π.Χ. διερευνήθηκε νοτιοδυτικά του οικισμού, που από την εποχή του σιδήρου συνεχίζει με νέες οικοδομικές φάσεις στην Τράπεζα Νταούντ Μπαλί³⁰ (Εικ. 8). Πρόκειται για το αγροτεμάχιο αρ. 528, περίπου 300μ. νοτιοδυτικά της Τράπεζας, στο οποίο εκτελούνταν εκσκαφές θεμελίων οικοδομής. Επίσης, στο γειτονικό αγροτεμάχιο αρ. 562, περίπου 100μ. νοτιοδυτικά της ίδιας Τράπεζας, εντοπίστηκαν ταφικά ευρήματα. Από την ίδια περιοχή προέρχεται μια ανάγλυφη επιτύμβια στήλη του 430-420 π.Χ., που φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης³¹ (Εικ. 9). Σώζεται το επάνω μέρος της στήλης, η επίστεψη, με ανάγλυφο φυτικό κόσμημα, το ανθέμιο, σε σχήμα συμμετρικό, και κεφάλι νέου, επίσης ανάγλυφο, προς τα αριστερά. Το έργο, ίσως τοπικού εργαστηρίου, που χρησιμοποιήθηκε ως σήμα σε τάφο νέου στο κλασικό νεκροταφείο του Ωραιοκάστρου, έχει τεχνολογικές αναλογίες με έργα της ίδιας εποχής από τον χώρο της Ιωνίας και του Αιγαίου. Η σπανιότητα του ευρήματος τονίζει την ξεχωριστή σημασία που είχε για τους κατοίκους της περιοχής ο νέος που χάθηκε πρόωγα. Ήταν στα μάτια τους ένας ήρωας ή ένα άτυχο μέλος μιας εξέχουσας στην κοινότητα οικογένειας; Η ανθεμωτή στήλη του νέου δεν αποκλείεται να ήταν ορατή από μα-

κριά και, όπως συνήθιζαν τότε, να την είχαν τοποθετήσει κοντά σε δρόμο.

Η ανασκαφή στο αγροτεμάχιο αρ. 528 του Ωραιοκάστρου είχε δυσκολίες, εξαιτίας των καταστροφών που είχαν προκληθεί από την πολύχρονη χρήση για αγροτικές εργασίες. Σε δύο λακκοειδείς τάφους που κάλυπταν πλάκες σχιστόλιθου βρέθηκαν, εκτός από ένα νεκρό σε ύπια θέση, λίγα αγγεία που χρονολογούνται στα τέλη του 5ου και στις αρχές του 4ου αι. π.Χ., δύο μικροί κρατήρες χαλκιδικού τύπου, μία μελαμβοφής κύλικα και ένα ληκύθιο. Οι κρατήρες πρέπει να περιείχαν κρασί και η κύλικα ήταν το σκεύος για την πόση. Τα αγγεία αυτά συσχετίζονται ασφαλώς με την προσφορά κρασιού προς τον νεκρό και παραπέμπουν στο έθιμο του συμποσίου τόσο των ζωντανών όσο και των μακάρων.

Εικ. 9. Επιτύμβια στήλη από το Ωραιοκάστρο του 430-420 π.Χ. (Μ.Θ. 9258).

30 Κ. Σουέρεφ-Α. Ματθαίου, «Ταφικά στοιχεία από το Ωραιοκάστρο Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 12, 1998, σσ. 231-236.

31 Δεσποίνη, ό.π.

Εικ. 10–13. Όψεις κωδωνόσχημου ερυθρόμορφου αττικού κρατήρα του 380-360 π.Χ. (Μ.Θ. 19893).

Σε διπλάνο τάφο, που περιείχε μια καύση, τα ευρήματα από το εσωτερικό του φανερώνουν έναν άλλο ξεχωριστό νεκρό, ίσως από μια οικογένεια της τοπικής αριστοκρατίας. Ανάμεσα στα κτερίσματα βρέθηκαν τα θραύσματα ενός κωδωνόσχημου (σαν ανεστραμμένη καμπάνα) ερυθρόμορφου (με κόκκινες μορφές σε μαύρο βάθος) αττικού κρατήρα, χρήσιμου για το ανακάτεμα του οίνου με νερό πριν από το συμπόσιο, ο οποίος τυπολογικά χρονολογείται μεταξύ του 380 και του 360 π.Χ. (Εικ. 10-13). Ο κρατήρας αυτός προστίθεται σε πολλά αγγεία που ανευρίσκονται στην παραθερμαϊκή ζώνη και προέρχονται από εργαστήρια της Αττικής ή από εργαστήρια που παρήγαγαν απομιμήσεις αττικών αγγείων. Επίσης, στον ίδιο τάφο βρέθηκαν τα κατάλοιπα ενός χάλκινου –πιθανότατα επίχρυσου– στεφανιού και δύο χρυσά σκουλαρίκια (Εικ. 14), δέκα πήλινα επιχρυσω-

μένα δισκάκια-κομβία που ήταν ραμμένα σε ύφασμα (Εικ. 15) και ένα σιδερένιο. Τα πήλινα επιχρυσωμένα δισκάκια μιμούνται ασπίδα με ανάγλυφο κεφάλι της φειδιακής Αθηνάς Παρθένου και συναντώνται σε μακεδονικούς τάφους και νεκρικές πυρές του 350-300 π.Χ., όπως και στους ταφικούς τύμβους της Αίνειας, στη Νέα Μηχανιώνα³². Το σιδερένιο δακτυλίδι, εξάλλου, παραπέμπει στους μνημένους στα μυστήρια της Σαμοθράκης, οι οποίοι προσδοκούσαν να διασχίσουν σώοι τη θάλασσα αλλά και να μεταβούν στον Κάτω Κόσμο και στα Ηλύσια Πεδία.

Στο κλασικό νεκροταφείο του Ωραιοκάστρου αποκαλύφθηκε επίσης η πλήρης προτομή γυναικείας θεότητας, που παριστάνει μια προστάτιδα θεά του Κάτω Κόσμου, την Περσεφόνη ή τη χθόνια εκδοχή της Αφροδίτης ή την Κυβέλη (Εικ. 16). Τέτοιες προτομές, γνωστές κατά τον 5ο και τον 4ο αι. π.Χ. στη

32 Βοκοποπούλου, *Οι ταφικοί τύμβοι της Αίνειας*, έκδοση ΤΑΠ του ΥΠΠΟ, Αθήνα 1990 (Δημοσιεύσεις Αρχαιολογικού Δελτίου 41), σσ. 112-113.

Εικ. 14. Χρυσά σκουλαρίκια (Μ.Θ. 19886).

Εικ. 15. Πήλινα επιχρυσωμένα κομβία (Μ.Θ. 19888).

Μακεδονία και στη Χαλκιδική–Πέλλα, Τοίμπα Θεσσαλονίκης και Όλυνθο–, είχαν συνήθως λευκό επίχρυσισμα και χρώματα³³ που ζώηρευαν τη μορφή.

Ένα σπάνιο εύρημα από το νεκροταφείο του Ωραιοκάστρου είναι ο μολύβδινος κατάδεσμος (Εικ. 17). Πρόκειται για τυλιγμένο μολύβδινο έλασμα, το οποίο οι αρχαίοι έθαβαν κοντά σε τάφους παιδιών ή ανθρώπων που έφυγαν βίαια ή πρόωρα από τη ζωή. Ο κατάδεσμος προδίδει πράξη μαγείας που αποσκοπούσε στη βλάβη κάποιων ζωντανών, μέσω ψυχών που δεν είχαν βρει ανάπαυση και περιπλανιόνταν εκδικούμενες. Στο κείμενο της κατάρας, στο εσωτερικό του ελάσματος, αναγράφονται ονόματα ανδρών που έζησαν στην περιοχή κατά τον 4ο αι. π.Χ.: Διογένης, Κρίτων, Ιοβίλης, Επάναρως.

Τα ευρήματα του νεκροταφείου των κλασικών χρόνων (479-323 π.Χ.) από το Ωραιοκάστρο επιτρέπουν την επιβεβαίωση ότι η περιοχή συμμετείχε οργανικά στο πολιτισμικό γίγνεσθαι της Κάτω Μακεδονίας με την επέκταση του βασιλείου της δυναστείας των Τημενιδών Αργεαδών, με την ελληνική γλώσσα και με τον ελληνικό χαρακτήρα στα ήθη και τα έθιμα. Οι υλικές μαρτυρίες των αρχαιολογικών ερευνών από το Ωραιοκάστρο υποστηρίζουν την άποψη ότι μετά τους Περσικούς Πολέμους η συμπαρουσία Μακεδόνων, Αθηναίων και άλλων που ταξίδευαν και εμπορεύονταν από τις μικρασιατικές ακτές, τα νησιά του Αιγαίου και τη Χαλκιδική ήταν μια αδιάφευκτη πραγματικότητα.

6. Το χρυσάφι των νικητών, το πέρασμα του Κάσσανδρου και το τέλος των Μακεδόνων βασιλέων (332-168 π.Χ.)

Στα ελληνιστικά χρόνια (322-1ος αι. π.Χ.) το χρυσάφι των ηττημένων από τον Αλέξανδρο Περσών πλούτιζε τους εταίρους της μακεδονικής αυλής, την αριστοκρατία της εποχής στην υπηρεσία του βασιλιά και τους απομάχους που επέστρεψαν θριαμβευτές στην πατρίδα. Ο πλούτος γίνεται φανερός στην πρωτεύουσα Πέλλα και στα κτερίσματα των τάφων με τα ακριβά κοσμήματα, τα στεφάνια, τα ελεφαντοστέινα αντικείμενα. Οι επιφανείς επέτρεπαν στον εαυτό τους ταφικούς τύμβους και μαρωτούς μακεδονικούς τάφους με μνημειακή πρόσοψη.

6.1. Το πολιτικό πλαίσιο

Όταν ο Αλέξανδρος άφησε την τελευταία του πνοή στην Ασία, ο Κάσσανδρος, γιος του αντιβασιλιά της Ευρώπης Αντίπατρου, τον οποίο είχε αφήσει στη θέση του ο Αλέξανδρος για να διεκπεραιώνει τα τρέχοντα της διοίκησης της Μακεδονίας, συ-

νόδευσε πίσω στη Μακεδονία τη χήρα του Αλέξανδρου Ρωξάνη και τον ανήλικο γιο του Αλέξανδρο Δ΄. Ο Κάσσανδρος, ο αμφιλεγόμενος σύντροφος του Μεγάλου Αλέξανδρου, σημάδεψε το τέλος του 4ου αι. π.Χ. Πρωταγωνίστησε στα αιματηρά γεγονότα για τη διαδοχή, κατά τα οποία ενεπλάκησαν με οικτρό τέλος η Ολυμπιάδα, μητέρα του Μεγάλου Αλέξανδρου, ο Φίλιππος Αριδαίος, ο Νικάνωρ και άλλα εκατό μέλη της αριστοκρατίας. Ο Κάσσανδρος, τελικά, παντρεύτηκε την ετεροθαλή αδελφή του Μεγάλου Αλέξανδρου, τη Θεσσαλονίκη, και μεταξύ 316 και 305 π.Χ. ίδρυσε δύο νέες πόλεις με συνοικισμό των παλιών οικισμών της περιοχής, τη Θεσσαλονίκη (στα όρια της Θέρμης) και την Κασσάνδρεια (στη θέση της Ποτίδαιας) και αναδιαμόρφωσε το Δίον, την Πέλλα και τη Βέροια³⁴.

Ο Κάσσανδρος διοίκησε το βασίλειο από το 317 π.Χ., έγινε βασιλιάς το 306/5 και έζησε μέχρι το 297 π.Χ. Η γυναίκα του και τα τρία παιδιά τους κράτησαν το βασίλειο με δυσκολία έως το 293 π.Χ. Στον αιώνα που ακολούθησε, το Μακεδονικό βασίλειο παρήκμασε. Η χαρακτηριστική βολή δόθηκε από τους Ρωμαίους το 168 π.Χ. με τη μάχη της Πύδνας.

6.2. Ταφικοί τύμβοι νότια από το Ωραιοκάστρο

Δύο ταφικοί τύμβοι, σήμερα κατεστραμμένοι, ήταν γνωστοί στη θέση *Δύο Τοίμπες*, περίπου 3000 μ. νοτιοδυτικά του οικισμού του Ωραιοκάστρου, κοντά στην περιοχή των Διαβατών και στο εργοστάσιο Δαμίγου³⁵ (Εικ. 18). Ταφικοί τύμβοι και μακεδονικοί τάφοι υπήρχαν διάσπαρτοι στο Μακεδονικό βασίλειο κατά μήκος σημαντικών δρόμων που συνέδεαν την Πέλλα με τη Θεσσαλονίκη, τη Λητή με τη Θεσσαλονίκη, τη Θεσσαλονίκη με τη Χαλκιδική. Σώζονται ακόμη σήμερα κάποια από τα τηλεφανή αυτά μνημεία των ελληνιστικών κυρίως χρόνων, στην Πέλλα, τον Άγιο Αθανάσιο, το Δερεβένη, τη Νεάπολη, τη Θεσσαλονίκη (ε-

33 Αυτόθι.

34 Πρβ. Papazoglou, ό.π., σσ. 189-190, 424-426. Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, «Δίον και Άλος: δύο νέα κτίσματα της εποχής του Κασσάνδρου», *Αρχαία Μακεδονία VI*, Ανακοινώσεις κατά το έκτο διεθνές συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 15-19.10.1996, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 1065-1074. Κ. Σουρέφ, «Η εποχή των Αντιπατριδών και οι μακεδονικοί τάφοι, της Θεσσαλονίκης και Κασσάνδρειας χώρας», στο *Κεφάλαια Φιλίας*. Τιμητικός τόμος για τον Ι. Τουράτογλου, τ. Β΄, ΥΠΠΟ-Νομοματικό Μουσείο, Αθήνα 2009, σσ. 181-189.

35 Rey, ό.π., Planche XIII: *Petit Tumulus et Grand Tumulus de Doudoular*.

κτός των τειχών), τον Φοίνικα, το Σέδες, την Αγία Παρασκευή, το Λάκκομα και την Ποτίδαια (εκτός των τειχών).

Οι περισσότεροι από τους τάφους αυτούς εντάσσονταν στην ύπαιθρο των νέων πόλεων που είχαν ιδρυθεί, της Θεσσαλονίκης και της Κασσάνδρειας. Η περιοχή του Ωραιοκάστρου εντάχθηκε στη Θεσσαλονίκη, της οποίας τα διοικητικά όρια εκτείνονταν από τον Αξιό μέχρι την Αίνεια (Νέα Μηχανιώνα) και συμπεριλαμβανόταν σε αυτά και ο Κισσός (Χορπάτης). Σύμφωνα με τον Στράβωνα³⁶, είκοσι τρία τουλάχιστον πολιίσματα συνενώθηκαν για να ιδρυθεί η Θεσσαλονίκη, με άστυ την περιοχή μεταξύ Καμάρας και Βαρδάρη, όπου διέμεναν οι κάτοικοι των παλαιών πολισμάτων, και υπαίθρια χώρα όλες τις περιοχές που ήλεγχαν τα πολιίσματα από τον Αξιό μέχρι την Αίνεια.

Η Τράπεζα Νταούντ Μπαλί και ο Λόφος βορειότερα, όπου υπήρχαν οι οικισμοί από την πρόωμη εποχή του σιδήρου μέχρι τα χρόνια του Κάσσανδρου, εγκαταλείφθηκαν από τους κατοίκους τους. Οι οικογένειες που πιθανότατα παρέμειναν στην περιοχή ήταν γεωργοί και κτηνοτρόφοι, οι οποίοι ζούσαν σε αγροτόσπιτα εκτός οικισμού.

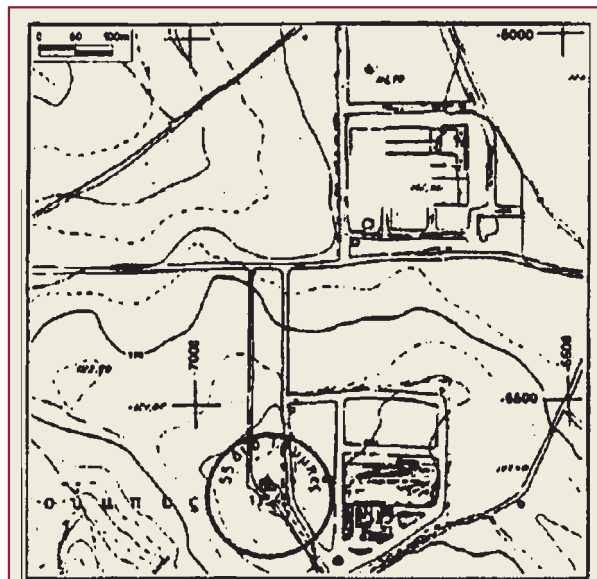
7. Η αγροτική περιοχή Ωραιοκάστρου στα ρωμαϊκά χρόνια (168 π.Χ.-4ος αι. μ.Χ.)

Η Θεσσαλονίκη ευνοήθηκε από τους Ρωμαίους, γιατί δεν τους αντιστάθηκε, όταν αυτοί πολέμησαν στην Πύδνα τον τελευταίο Μακεδόνα βασιλιά, τον Περσέα (168 π.Χ.). Το 148 π.Χ. η Μακεδονία έγινε επαρχία (provincia) της Ρώμης, με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Μετά τα δεινά από τους εμφύλιους πολέμους των Ρωμαίων, με θέατρο τη Μακεδονία, ανάμεσα στον Πομπήιο και τον Ιούλιο Καίσαρα (48 π.Χ.) και ανάμεσα στον Βρούτο και τους Αντώνιο και Οκταβιανό (42 π.Χ.) ήρθε η ώρα, μετά το 27 π.Χ., οι κάτοικοι της ελεύθερης Θεσσαλονίκης, μαζί με τους αυτοκρατορικούς Ρωμαίους, να συμβάλουν στην ειρήνη και στην ευημερία. Πέρασαν οι αιώνες, μέχρι που στα τέλη του 3ου-αρχές του 4ου αι. μ.Χ. η Θεσσαλονίκη έγινε έδρα του τετράρχη της αυτοκρατορίας Γαλέριου.

Η περιοχή του Ωραιοκάστρου, δίπλα σε μια σημαντική παράλια πόλη των Ρωμαίων, τη Θεσσαλονίκη, κόμβο εμπορικό

και στρατηγικό, με λιμάνι για τα πλοία της Μεσογείου και σταθμό της Εγνατίας Οδού που συνέδεε την Αδριατική Θάλασσα με τη Θράκη, υποστήριζε με τις παραδοσιακές καλλιέργειες και την κτηνοτροφία της τη ζωή και τις συναλλαγές με τα προιόντα της. Ρωμαϊκοί τάφοι αποκαλύφθηκαν μέσα στον σημερινό οικισμό του Ωραιοκάστρου³⁷. Τα ταφικά αυτά ευρήματα συσχετίζονται κατά πάσα πιθανότητα με τους ανθρώπους που μοχλούσαν για τα χωράφια και τα βοσκοτόπια, συνδεδεμένοι με αγροικίες και επαύλεις.

Εικ. 18. Η θέση δύο ταφικών τύμβων.

³⁶ Στράβων, VII. 21 και 24.

³⁷ Δεσποίνη, ό.π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ι. Βοκοτοπούλου, *Οι ταφικοί τύμβοι της Αινείας*, έκδ. ΤΑΠ του ΥΠΠΟ, Αθήνα 1990 (Δημοσιεύσεις Αρχαιολογικού Δελτίου 41).
- Δ. Γραμμένος, «Η Νεολιθική εποχή στη Βόρεια Ελλάδα», στο *Αρχαία Μακεδονία*, Κατάλογος έκθεσης στην Αυστραλία, ΥΠΠΟ- ICOM, Αθήνα 1988.
- Δ.Β. Γραμμένος – Ι. Τζαχίλη – Ε. Μάγκου, «Ο θησαυρός των Πετραλώνων της Χαλκιδικής και άλλα χαλκίνα εργαλεία της ΠΕΧ από την ευρύτερη περιοχή», *ΑΕ* 1994.
- Αικ. Δεσποίνη, «Η στήλη από το Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης», *Archaische und Klassische Griechische Plastik*, Acten des Internationalen Kolloquiums von 22-25, April 1985 in Athens, Hrsg. von H. Kyrieleis, 1986.
- Αικ. Δεσποίνη – Ι. Βοκοτοπούλου – Β. Μισαηλίδου – Μ. Τιβέριος, *Σίνδος*, Κατάλογος της έκθεσης στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, (ΑΜΘ) ΥΠΠΟ-ΤΑΠ, Αθήνα 1985.
- Ε. Λαμπροθανάση-Κοραντζή, Ε. Παπαγιάννη, «Νεκροταφείο της εποχής του σιδήρου στο Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 15, 2001.
- Κ. Σουέρεφ – Α. Ματθαίου, «Ταφικά στοιχεία από το Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 12, 1998.
- Κ. Σουέρεφ, «Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας για τον Θερμαϊκό Κόλπο και τις γειτονικές περιοχές» στο *Μύθος. Μνήμη Ι. Βοκοτοπούλου*, ΥΠΠΟ-ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2000.
- Κ. Σουέρεφ, «Σχέσεις με το Νερό. Η Τούμπα Θεσσαλονίκης ως αφορμή» στο Κ. Σουέρεφ, (επιμ.), *Υδάτινες Σχέσεις. Το νερό ως πηγή ζωής κατά την αρχαιότητα*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000.
- Κ. Σουέρεφ, «Τούμπα Θεσσαλονίκης. Ταφική αρχαιολογία», *Θεσσαλονικέων Πόλις* 8, 2002.
- Κ. Σουέρεφ, «Εισαγωγή στους μύθους της αρχαίας Μακεδονίας και της Χαλκιδικής», στο Δ. Μήττα, *Μύθοι της Αρχαίας Μυθολογίας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2006.
- Κ. Σουέρεφ, «Η εποχή των Αντιπατριδών και οι μακεδονικοί τάφοι, της Θεσσαλονίκης και Κασσανδρειωτικής χώρας», στο *Κεράμια Φιλίας*. Τιμητικός τόμος για τον Ι. Τουράτσογλου, τ.Β', ΥΠΠΟ-Νομοματικό Μουσείο, Αθήνα 2009.
- Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, «Δίον και Άλος: δύο νέα κτίσματα της εποχής του Κασσάνδρου», *Αρχαία Μακεδονία VI*, Ανακοινώσεις κατά το έκτο διεθνές συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 15-19.10.1996, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1999.
- Μ.Α. Τιβέριος, «Οι Ιστορικοί Χρόνοι στην περιοχή της Θεσσαλονίκης πριν από την ίδρυσή της», στο Ι.Κ. Χασιώτης, (επιμ.), *Τοις αγαθοίς βασιλεύονσα Θεσσαλονίκη. Ιστορία και Πολιτισμός*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1997.
- S. Casson–E.A. Gardner, «Antiquities found in the British Zone 1915-19», *BSA* 23, 1918-19.
- S. Casson, «Note–Mounds and other ancient sites in the region of Salonika», *BSA* 23, 1918-19.
- W. Cooksey–A.M. Woodward, «Macedonia; Mounds and Other Ancient Sites in the Region of Salonika», *BSA* 23, 1918-19.
- M. Girtzy, *Historical Topography of Ancient Macedonia*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001.
- P. Kroh, *Λεξιλόγιο αρχαίων συγγραφέων*, (μετάφρ. Δ. Λυπουρολής–Α. Τρομάρας), University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996.
- F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, BCH Suppl. XVI, Athènes-Paris 1988.
- L. Rey, *Observations sur les premiers habitats de la Macédoine*, Paris 1921.
- K.A. Wardle – D. Wardle – N.M.H. Wardle, «The Symposium in Macedonia: A Prehistoric perspective», *ΑΕΜΘ* 15, 2001.